

Establishment, Glory, and Decline of Mechanical Governmentality

Rouhollah Eslami

Assistant Professor, Department of Political Thought, Ferdowsi University, Mashhad, Iran

Somayeh Maleki

Ph.D. Candidate, Department of Political Thought, Ferdowsi University, Mashhad, Iran University, Tehran, Iran

Extended Abstract

Introduction

Governmentality refers not only to government, but also to the techniques and strategies employed to manage populations within a specific geographical area. The logic of governmentality has evolved through three distinct phases: metaphysical, mechanical, and quantum. Political thought from Machiavelli to Marx corresponds to the period of mechanical governmentality. The evolution of governmentality from metaphysical to physical and the rise of mechanical governmentality are closely linked to modern political

– Corresponding Author: Eslami.r@um.ac.ir

How to Cite: Eslami, R., & Maleki, S. (2025). Establishment, Glory, and Decline of Mechanical Governmentality. *State Studies*, 11 (41), 343-394.

Doi: [10.22054/tssq.2024.65965.1211](https://doi.org/10.22054/tssq.2024.65965.1211)

Received: 04/12/2021

Accepted: 11/16/2022

ISSN: 2476-2806

eISSN: 2476-6828

rationality, the emergence of the humanities, and the development of new technologies. The present study aimed to examine governmentality at three levels: principles, institutions, and techniques. It tried to address the following questions: What is the innovation introduced by mechanical governmentality? What critiques does Spriggans offer about the current situation? What are its harms? What vision or utopia is envisioned in response? And finally, what solutions are offered to address its shortcomings? The analysis focused on the establishment, glory, and decline of mechanical governmentality by tracing how the ideas of Machiavelli, Hobbes, and the social contract tradition laid the foundation for mechanical governmentality, which was further developed through the intellectual contributions of Montesquieu, Kant, Hegel, Mill, and others. In the following century, thinkers like Nozick and Habermas—as well as postmodern critics—proposed alternative techniques to address the limitations. With the advent of the information age and the proliferation of new sources of power, the world witnessed the decline of mechanical governmentality and the emergence of a new phase of governmentality.

Materials and Methods

The current study focused on the complex techniques and mechanisms rooted in the political rationality of the modern era, which underpins the formation of full-fledged bureaucratic systems in contemporary governments and enables the existing hegemony. The data for this study was drawn from the primary works of political philosophers. The research was organized around key concepts, institutions, and techniques. Methodologically, it followed Spriggans' model in

interpreting political thought. Moreover, Michel Foucault's theoretical framework and the theory of religion were used to interpret relevant texts. According to the theoretical framework, governmentality refers to a way of thinking about governance that focuses on the technologies of power and the art of governing. In the history of political thought, it encompasses not only the goals and aspirations of government but also its techniques. Governmentality involves the use of institutions and systems of knowledge designed to control and subjugate populations. *Government*, or the idea of governance, is best understood as the outcome of a historical process. This process saw the medieval government of justice evolve into an administrative government during the fifteenth and sixteenth centuries, gradually becoming what Foucault (2009: 261) describes as *governed*. Each method of exercising power reflects a specific type of political rationality, which in turn gives rise to particular institutions and relations designed to manage all aspects of a given government.

Results and Discussion

With the emergence of Thomas Hobbes—one of the most influential thinkers during the establishment of mechanical governmentality—the concept of power mechanics was introduced into political thought for the first time through his seminal work *Leviathan*. In doing so, Hobbes laid the foundation for modern theories of governmentality, centered primarily on his key concern: security. Building on this foundation, John Locke advanced the idea of governmentality in the form of the body politic. While Hobbes's *Leviathan* sought to maintain order and security through a powerful sovereign, Locke emphasized the preservation of natural rights, particularly the right to

property. Montesquieu was another foundational thinker. Through his work *The Spirit of Laws*, he sought to balance the nature of laws with the climate and the corresponding government power. By analyzing the causes of variations in forms of government (e.g., republic, constitutional, and autocracy), Montesquieu further developed the concept of mechanical governmentality from there. With the establishment and consolidation of political thought related to mechanical governmentality, the era of glory began, marked by the contributions of later philosophers such as Kant, Hegel, and John Stuart Mill. The glory of mechanical governmentality was characterized by efforts to define the principles of governance and delineate the limits of governmental authority, all rooted in the foundational ideas of mechanical governmentality. Kant laid the foundation for the concept of governmentality and the idea of state on the principle of the inherent rights of human beings. He envisioned a system of governance aimed at establishing a mutually beneficial society, structured according to the natural laws of human freedom and equality. The political thought of governmentality reached its peak in Hegel's thought, where individual and collective characteristics are united and crystallized in state institutions—seen as the only precondition for the happiness of all. During the glory of mechanical governmentality, John Stuart Mill, following the utilitarian school, assessed moral principles in relation to their practical outcomes. He portrayed the political machine as an elective government designed to increase public participation and promote the greatest good for the greatest number.

The introduction of democratic ideas (e.g., Mill's) into the theory of governmentality marked the beginning of the decline of the

all-encompassing power structure that had been fully developed in Hobbes's political philosophy. The emergence of Marx's revolutionary and anti-government ideas marks the most evident sign of the crisis of mechanical governmentality. Drawing on the materialist conception of history and appropriating Hegel's dialectical system to justify the class struggle against the bourgeois state, Marx developed an anti-state ideology that inspired social movements aimed at the complete dissolution of the government. With Marx's critiques and the rise of anti-bourgeois revolutions in the early 20th century, the state rooted in mechanical governmentality and capitalism faced a series of profound crises. Jürgen Habermas addressed these crises in his influential book *Legitimation Crisis* (1973), where he explored four main crises confronting the modern state. In response, he proposed techniques such as communicative action and the concept of public sphere as possible solutions. Nevertheless, the limitations faced by the pervasive mechanical government persisted into the 20th century. Even thinkers from outside the Marxist tradition, such as Robert Nozick—a prominent libertarian—critiqued the political system derived from mechanical governmentality. In his book *Anarchy, State, and Utopia* (1974), Nozick adopted a liberal perspective to reject the idea of mechanical governmentality and advocate for a minimal government. While opposing the complete decline of government, Nozick challenged its comprehensive and intrusive nature born from the legacy of mechanical governmentality.

Conclusion

In the 21st century, Alexander Wendt asserts that a world government is inevitable. While a global Leviathan may have been impossible in

the past due to technological limitations, today we are rapidly moving toward a world government. In this context, the critiques offered by thinkers like Nozick and Habermas have struggled to withstand the momentum of the information age. The traditional mechanics of Leviathan power have proven inadequate against the logic of quantum power in the digital age, particularly with the rise of artificial intelligence technologies. As a result, the decline of mechanical governmentality has taken place.

Keywords: Governmentality, Establishment, Glory, Decline

تأسیس، شکوه و زوال حکومت‌مندی مکانیکی

روح‌اله اسلامی * استادیار اندیشه سیاسی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

سمیه ملکی دیزبنی دانشجوی دکتری اندیشه سیاسی دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

چکیده

حکومت‌مندی همان حکومت اندیشی است و به معنای فنون و راهبردهایی است که بر جمعیت در قلمروی جغرافیایی روی می‌دهد. منطق حکومت‌مندی سه دوره متافیزیکی، مکانیکی و کوانتومی را سپری کرده است. اندیشه سیاسی از ماکیاولی تا مارکس به دوره حکومت‌مندی مکانیکی تعلق دارد. در این مقاله حکومت‌مندی به معنای منطق حکومت و حکمرانی در سه سطح مبانی، نهادها و فنون مورد توجه قرار گرفته است و از تئوری فوکو و دین برای تفسیر متون استفاده شده است. روش مقاله کیفی و استفاده از پرسش‌های بحران اندیش توماس اسپرینگز است. این مقاله تأسیس، شکوه و زوال حکومت مکانیکی را بررسی می‌کند. اندیشه‌های ماکیاولی، هابز و اصحاب قرارداد اجتماعی در قالب حکومت‌مندی مکانیکی صورت‌بندی و تأسیس شد و با کوشش‌های فکری مونتسکیو، کانت، هگل، میل و دیگران به شکوفایی رسیده بود، در برابر تندباد حوادث با بحران‌هایی روبرو شد و با واکنش اندیشمندانی مانند مارکس و در قرن بعدی نوزیک، هابرماس (و منتقدان پسا مدرن) روبرو گردید که به طرح فئونی بدیل در جهت رهایی از تنگناها پرداختند. قرون جدید و عصر اطلاعات و تکثیر منابع قدرت، جهان به زوال حکومت‌مندی مکانیکی و برآمدن فازی دیگر از حکومت‌مندی نزدیک گردید. در تمام مقاله مبانی، نهادها و فنون حکومت‌مندی مکانیکی تحلیل می‌گردد. مقاله نشان می‌دهد حکومت مکانیکی با لویاتان هابز شکل گرفت و پس از مواجهه با بحران‌های متعدد توسط فیلسوفان آسیب‌شناسی، دارای چشم‌انداز و راه کارهای اصلاحی گردید. مقاله تکوین و تحول حکومت‌مندی مکانیکی را تحلیل می‌کند.

واژگان کلیدی: حکومت‌مندی، حکومت‌مندی مکانیکی، تأسیس، شکوه، زوال.

مقدمه

واژه حکومت‌مندی^۱ (یا حکومت‌داری یا حکومت‌اندیشی) اولین بار توسط فوکو در چهارمین درس گفتار خود در «کلژ دوفرانس»^۲ به کار گرفته شده است. مقصود وی از حکومت‌مندی یک نظام گسترده از کنترل و حمایت است که تمامی افراد را هدف می‌گیرد؛ به علاوه دانش، روش، فنون و سازوکارهایی برای تسلط کامل بر روند اداره امور در گستره سرزمینی تحت کنترل دولت. «حکومت‌مندی مکانیکی» نشئت گرفته از رنسانس و علوم طبیعی عصر روشنگری، فنون و ابزارهای ناشی از آن و علوم انسانی و اجتماعی برگرفته از این دو است. در عصر جهانی‌شدن و اطلاعات شاهد نوع دیگری از حکومت‌مندی هستیم که به تدریج در حال رخ نمودن است. جامعه اطلاعاتی جدید، نوع جدیدی از روابط، دیپلماسی، فنون اعمال اقتدار و سازوکارها و نهادهای اداری را می‌طلبد که یقیناً با عصر پیش از جامعه اطلاعاتی جهانی تفاوت‌هایی خواهد داشت. علوم جدید حکومت را هدایت می‌کنند: حکومت بر خود که به اخلاقیات مربوط است، هنر حکومت کردن بایسته بر خانواده که به اقتصاد مربوط است و سرانجام علم درست حکومت کردن بر دولت که به سیاست مربوط است. هنر جدید حکومت‌اندیشی نوعی استفاده از همه علوم و فنون برای اعمال حاکمیت بر جغرافیا و جمعیت است (فوکو، ۱۳۸۹: ۲۴۳).

همان‌گونه که ذکر شد حکومت‌مندی خاص دوران مدرن در عصر روشنگری تأسیس گردید و به دوره‌ای از شکوه و قوام رسید که همچون امری مسلم در زندگی بشر تثبیت شد؛ اما در نهایت به مانند هر امر بشری دیگر، با چالش و بحران‌هایی روبرو گردید. در هر مرحله تاریخی، اندیشمندان سیاسی با مشاهده گره‌ها و درک نیازها، تئوری‌هایی را تنظیم نمودند تا در سیاست عملی طرحی نو درافکنند. در این مقاله فرازوفرودهای نظری سه دوره تأسیس، شکوه و بحران در حکومت‌مندی مکانیکی، با بررسی مهم‌ترین و تأثیرگذارترین تئوری پردازان سیاسی هر دوره واکاوی خواهد شد. با نگاهی به خرد مبنایی، فنون و

1. Governmentality

۲ - فوکو از ژانویه ۱۹۷۱ تا ۱۹۸۴ در کلژدوفرانس کرسی تاریخ نظام‌های اندیشه را در اختیار داشت. کلژدوفرانس دانشگاهی آزاد بدون ثبت نام و بدون مدرک با مخاطبان آزاد بود که استاد باید ۲۶ ساعت در سال نظریه‌ای جدید خود را تدریس می‌کرد. سخنرانی فوکو با استقبال زیادی رو به رو شد (فوکو، ۱۴۰۰: ۲۲).

نهادهای پیشنهادی حکومت اندیشان هر گام از این دوره تاریخ سیاسی، ویژگی‌های اندیشه‌ای حکمرانی دوران مدرن و در نتیجه حکومت‌مندی مکانیکی برای ما روشن‌تر خواهد گشت. نوآوری مقاله در نگاه بیرونی است که به حکومت‌مندی مکانیکی دارد. ساختمان ماشین دولت توسط هابز و منتسکیو تأسیس می‌گردد، توسط هگل به اوج می‌رسد و توسط مارکس و نوزیک از چپ و راست مورد حمله واقع می‌شود. از منظر حکومت‌مندی به مثابه مبانی، نهادها و فن‌ها، از منظر انتخاب متفکران و ترسیم روایت ظهور و سقوط دولت مقاله نوآوری دارد و علت نوشتن آن گذار به عصر اطلاعات و تحول مکانیک قدرت از شکل لویاتان هابزی به منطق کوانتومی قدرت در همراهی هوش مصنوعی و ایجاد جامعه شبکه‌ای است. به یک معنا نوآوری مقاله ظهور و سقوط حکومت‌مندی مکانیکی است که به لحاظ فلسفه سیاسی بررسی شده است.

اغلب پژوهش‌هایی که از زاویه دید حکومت‌مندی انجام شده، در نقد غرب، مدرنیته و به خصوص نئولیبرالیسم است. حکومت‌مندی توسط فوکو در فرانسه در قالب سخنرانی‌های آزاد در کلژ دو فرانس ارائه گردید (فوکو، ۱۴۰۰: ۲۲). فوکو در این سخنرانی نئولیبرالیسم را برخلاف شعار آزادی و دولت حداقلی دارای تقسیم کار و فنون مداخله‌گری می‌داند که همانند گذشته و بدتر از آن قدرت انضباطی دارد (فوکو، ۱۳۸۹: ۲۰۸). بعدها «لمکه» در قالب زیست قدرت سعی کرد استفاده از فنون حکمرانی در دانش‌های جدید و ارائه آن‌ها به حکومت جهت انقیاد جمعیت را تشریح کند. آگامبن نیز از حکومت‌مندی فوکو جهت تحلیل وضعیت استثناء و نقد سرمایه‌داری استفاده کرد (آگامبن، ۱۳۹۵: ۷۱). به نظر آگامبن حکومت‌مندی جدید با ابزارهای فناوری اطلاعات جامعه‌ای کنترل‌شده شکل داده است که تداوم جامعه انضباطی میشل فوکو است. بعدها نگری و هارت در نوشته‌های خود الگوی حکومت‌مندی فوکو را به سمت تحلیل قدرت در عصر اطلاعات سوق دادند و نشان دادند جهان جدید انبوه خلق در برابر امپراتوری سایبری قرار خواهد گرفت. مقاله به لحاظ تئوریک از حکومت‌مندی و مفاهیم میشل فوکو استفاده می‌کند و رویه‌ای ضد مدرن و انتقادی نسبت به عقل مکانیکی ندارد. این پژوهش دغدغه تأسیس، شکوه و زوال

حکومت‌مندی را از منظر فناوری‌های قدرت دارد و نحوه شکل‌گیری، تکوین و تحول حکومت‌مندی مکانیکی را تحلیل می‌کند.

منطق انتخاب متفکران بر اساس روایت حکومت‌مندی مکانیکی است. به این معنا که تأسیس را هابز با نوشتن لوایان انجام داد و پارلمان را لاک و تفکیک قوا را منتسکیو اضافه کرد. اوج شکوه توسط مباحث اخلاقی و حقوقی کانت و هگل و دفاع از اقلیت‌های میل روی داد. نقدها نیز با مارکس شروع شد و در سنت چپ و راست هابرماس و نوزیک سعی کردند آخرین تلاش‌ها برای نشان دادن زوال و راه کار در منطق مکانیکی انجام دهند. بنابراین فیلسوفانی مکانیکی اندیش و روایت گرانی مورد اجماع پژوهشگران انتخاب شد.

چارچوب نظری

حکومت‌مندی نوعی فکر در باب حکومت بر اساس فناوری‌های قدرت و هنر حکمرانی است که در تاریخ اندیشه سیاسی نه فقط به اهداف و آرزوها بلکه به فنون حکومت اشاره دارد. حکومت‌مندی به معنای استفاده از نهادهای دارای سامانه معرفتی است که می‌تواند جمعیتی را تحت کنترل و انقیاد درآورد. «حکومت‌مندی» (یا حکومت‌اندیشی) عبارت است از فرآیند، یا به عبارت دقیق‌تر، نتیجه‌ی فرآیندی که از طریق آن دولت عدالت قرون وسطی که در سده‌ی پانزدهم و شانزدهم به دولت اداری بدل شده بود، به تدریج «حکومت‌مند» شد (فوکو، ۱۳۸۹: ۲۶۱). «حکمرانی» و «حکومت‌مندی» دو مفهوم نشئت گرفته از سنت‌های متفاوت انضباطی (نظم‌بخشی) و روشنفکری را هستند که حول یک سؤال اصلی مشترک همگرا می‌شوند: مشکلات فرمان راندن، نظم‌بخشی، حکومت کردن، هدایت کردن و غیره در جامعه مدرن، با عطف توجه به افراد، سازمان‌ها، سیستم‌ها، دولت و جامعه در کلیت آن (Amos, 2010, 1).

درواقع، فوکو از منظر روشنفکری به مقوله حکمرانی نظر افکنده و مفهوم حکومت‌مندی را ابداع می‌کند. ویژگی اصلی که فوکو به‌طور مشخص قصد بیان آن توسط واژه حکومت‌مندی را داشت، هدایت خودکار رفتار جامعه از طریق استیلای دولت مدرن و خودکنترلی رفتاری تمام اتباع دولت است که نشئت گرفته از شناسایی دولت به‌عنوان عامل فائده‌حاضر و ناظر بر تمام اعمال انسان‌هاست. معطوف کردن حکومت به فرد به‌جای

سرکوب آن، و مدیریت فرد با ارتقای به سطح سوژه (درواقع فرد ابژه مستقیم حکمرانی)، و تجلی حکومت در سطح خواست راهبری و هدایت تک تک افراد برای رسیدن به سعادت، خوشبختی و رفاه دنیوی (دین، ۱۳۹۶: ۲۴) و درواقع ایجاد یک نظام کنترل و حمایت که تمامی افراد را هدف می گیرد ویژگی حکومت مندی مدرن است. حکومت مندی به علوم جدید برای کنترل جمعیت نیاز دارد. فاکت های جمعیت و روندهای اقتصادی شامل فرمان ها و دستورات تنظیم گر، شبکه ای از مداخلات مبتنی بر آمار را ایجاد می کند که حکومت متولی اجرای آن ها است (فوکو ۱۳۹۹: ۳۹۸).

طبق نظر فوکو، از انتهای قرن ۱۶ که دولت و مکانیسم های قدرت مدرن در اروپا پدیدار گشتند، رویه حکمرانی سیاسی با منطق و خردمندی مختص به خودش به منظور ایجاد قدرت سیاسی و حکومت موجودات انسانی مستقل از حکومت خدا بر جهان، تخصصی شد (Jessen&Eggers, 2020, 61). این دولت عقلانیت خاص خود را دارد و هنر حکومت کردن مدرن بنیان هایش را در طبیعت دولت جستجو می کند. فوکو این قدرت جدید را «قدرت انضباطی» می نامد که پیدایش و اعمال آن به نحو جدایی ناپذیری با پیدایش دستگاه های خاص دانش و تکوین علوم انسانی پیوند داشته است (دریفوس و رابینو، ۱۳۹۸: ۲۷). حکومت به تدریج از قدرت شبانی و ارشاد فاصله گرفته و دایره مداخله آن در قالب پلیسی است که همه شئون زندگی برایش اهمیت دارد. جمعیت مسئله دولت می شود (فوکو، ۱۳۹۹: ۱۶۷-۱۵۹).

دولت چیزی است که به گونه فزاینده ای نه از طریق قانون و فرمان بلکه از طریق یک شبکه از نهادها و سازمان ها حکمرانی می کند و به یک بازیگر برتر در یک کثرت روابط و واکنش ها بین تعدادی از بازیگران و سازمان ها تبدیل می شود. دولت از طریق مبارزات، رویه ها و گفتمان ها به عنوان یک موجودیت که تأثیرات محسوس دارد تأسیس می شود (Jessen&Eggers, 2020, 65). فوکو بیان می کند: ... این فنون حکومت اند که در هر لحظه امکان تعریف و مشخص شدن این نکته را می دهند که چه چیزی باید به دولت مربوط باشد و چه چیزی نباید به آن مربوط باشد، چه چیزی عمومی است و چه چیزی خصوصی، چه چیزی دولتی است و چه چیزی غیردولتی. پس دولت را در بقا و

محدودیت‌هایش فقط باید بر مبنای تاکتیک‌های عمومی حکومت‌مندی فهمید» (فوکو، ۱۳۸۹: ۲۶۲). مکانیک قدرت یا همان ماشین دست‌ساز حکمرانی با کتاب لویاتان هابز شکل می‌گیرد و فوکو در این زمینه می‌گوید: ماشین مصنوع و عظیم‌الجثه‌ای که تمام قانون دانان و فلاسفه درست اندیش را چنین به لرزه انداخته است، آن شبیح غول‌آسای که در صفحه نخست لویاتان نقش بسته است و با شمشیری برکشیده در یک‌دست و عصای اسقفی در دستی دیگر جلوه‌ای از شاه است و در اصل انسانی درست اندیش است (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۴۹).

آنچه مورد توجه ما در این مقاله قرار گرفته است این فنون و سازوکارهای پیچیده‌ای است که نشئت گرفته از نوع خرد سیاسی دوره مدرن است که بوروکراسی تمام‌عیار دولت‌های مدرن را پی‌ریزی کرده و این هژمونی را ممکن ساخته است. نوع خرد سیاسی که در پس هر کدام از این شیوه‌های اعمال قدرت قرار دارد، روابط و نهادهای حکومتی خاص برای اداره تمام امور یک دولت معین را بنا می‌گذارد. در هر دوره‌ای از وقوع تحولات در آگاهی و مبانی فکری و اخلاقی جوامع، این اندیشه حکومت نیز دچار تحول شده و در مواجهه با مسائل و نیازهای جدید، متفکران سیاست اندیش هر عصر به چاره‌اندیشی و ترسیم وضعیت مطلوب با تکیه بر مبانی خرد سیاسی خویش فراخوانده شده‌اند. در تاریخ اندیشه سیاسی می‌توان از سه نوع عمده از اندیشه حکومت - که ما در اینجا با برداشتی فوکویی آن را حکومت‌مندی می‌خوانیم - نام برد. در دوران پیشا مدرن، اندیشه حکومت اندیشه‌ای مبتنی بر اسطوره، فلسفه و مذهب بود و غایت حکومت تأمین امنیت شمرده می‌شد. ارزش‌های این شیوه از حکومت‌مندی مبتنی بر فضیلت و تقوا بوده و فنون و نهادها بسیار ساده و عمدتاً مبتنی بر رابطه خدایگان و بنده بود. در دوران مدرن شاهد شکلی از حکومت اندیشی هستیم که آن را "حکومت‌مندی مکانیکی" می‌نامیم. رنسانس، علم تجربی و طبیعی عصر روشنگری، فنون و ابزارهای ناشی از آن و علوم انسانی و اجتماعی برگرفته از این دو تحول بنیادی در آگاهی بشری، منجر به این نوع از اندیشه حکومت گردید. دولت ملی و کنترل فراگیر حکومت و بوروکراسی اداری پیچیده حکومت‌مندی مکانیکی در اروپا متولد شده و سپس در سراسر جهان گسترش یافت.

بررسی خرد و فنون حکمرانی نزد متفکران سیاسی برجسته در سه‌زمانه برآمدن، شکوه و زوال عصر حکومت‌مندی مکانیکی موردبررسی این مقاله قرار می‌گیرد.

به لحاظ روش‌شناسی مقاله جهت‌گیری کیفی و هنجاری دارد و در قالب فلسفه سیاسی قرار می‌گیرد. اطلاعات خام گزاره‌هایی است که از منابع اصلی فیلسوفان سیاسی گرفته شده است. نظم داخلی مقاله بر اساس مفاهیم مبانی، نهادها و فنون سامان‌دهی می‌شود. به لحاظ روش‌شناسی در کل متن از مراحل فهم اندیشه سیاسی اسپریگنز بهره گرفته شده است؛ یعنی اینکه حکومت‌مندی مکانیکی دارای چه نوآوری است؟ چه نقدی بر وضعیت موجود داد؟ دارای چه آسیب‌هایی است؟ چه چشم‌انداز و آرمان‌شهری برای آن متصور است و درنهایت راه کار حل و فصل آسیب‌های آن کدام است؟

تأسیس حکومت‌مندی مکانیکی

اساس حکومت‌مندی مکانیکی عصر فیزیک که در پی عصر حکومت‌مندی متافیزیکی قرون‌وسطی پدیدار شده بود، «قرارداد اجتماعی» است و آثاری همچون «لویاتان» هابز، «رساله‌ای درباره حکومت» لاک و «روح القوانين» مونتسکیو را در برمی‌گیرد. تحول حکومت‌مندی از متافیزیکی به مکانیکی، مبتنی بر نهادها و فنآوری‌های قدرت است که سازوکارها و ساختارهای حکمرانی را تشکیل می‌دهند تا در غیاب خدا، عرف‌های زندگی اجتماعی را تعیین کنند. نظریه‌های سیستمی و سیبرنتیکی جدید نیز در حقیقت سیر تکاملی حکومت‌مندی مکانیکی را نشان می‌دهد. نظریه ماشینی حکومت به این می‌پردازد که چه عواملی موجب می‌شود جامعه سیاسی به کارکرد خود ادامه دهد؟ و اگر کارایی خود را از دست دهد دلیل آن چیست؟ و این مهم با تحلیل جز به جز و دقیق در حقوق دولت‌ها و تکالیف اتباع به دست می‌آید (هابز: ۱۳۹۶: ۲۸). شروع حکومت‌مند شدن بر اساس فهم نظریه اسپریگنز نقد سامان‌دهی قدرت در قرون‌وسطی است که جدایی قدرت شرع و عرف است و قرار بود لویاتان اول حکومت را زمینی کند و در ثانی ماشین قدرت اقتدار شرع و عرف را در اختیار داشته باشد. نقطه شروع عبور از حکومت‌مندی شبانی است جایی که بر اساس الاهیات سیاسی است جایی که سیاست به مثابه رابطه شبان و گوسفندان به سمت قدرت زمینی و ماشین مکانیکی لویاتان حرکت می‌کند (فوکو: ۱۳۹۹: ۲۰۹).

خرد سیاسی حکمرانی در اندیشه متفکران دوران تأسیس حکومت‌مندی مکانیکی

آنچه در این بخش مورد بررسی قرار خواهیم داد، جنبه‌های گوناگون خرد و طرح سیاسی اندیشمندان اساسی و مهم دوران اولیه حکومت‌مندی مکانیکی است. اندیشمندان مورد توجه در این بخش که هابز، لاک و منتسکیو خواهند بود که نوشته‌هایشان نشانگر تحول تدریجی اندیشه مکانیکی حکومت در اروپای مدرن است.

خرد سیاسی هابز

فوکو در مورد هابز می‌گوید: هابز لقب عالی پدر فلسفه سیاسی است. وقتی عمارت دولت به خطر افتاد، فیلسوفان خوابیده را یک غاز بیدار کرد. این غاز هابز بود (فوکو، ۱۳۹۰: ۱۵۰). خرد سیاسی یا عقل حکومت به تبیین چستی نظام سیاسی، ماهیت، غایت و مبانی تأسیس آن می‌پردازد که برگرفته از مبانی انسان‌شناسی است. به‌طور کلی حکومت‌مندی مکانیکی به دلیل شکاکیت برخاسته از عصر متافیزیک، خرد سیاسی خود را بر مبنای تجربه‌گرایی، واقع‌گرایی و فردگرایی قرار داده است. بر این اساس هابز در تحلیل حکومت از نگاه واقع‌گرایانه و تجربه‌گرایانه سود می‌جوید. هابز با گردهم‌آوردن از تحلیل اندام‌وار بدن انسان به تحلیل دولت می‌پردازد. در واقع تحلیل مکانیکی، اندام‌وار و ابزاروار دولت، نخستین بار توسط هابز مطرح گردید. هابز حرکت انسان‌ها را به دستگاهی مکانیکی تقلیل داد که مرکب از اندام‌های حسی، عصب‌ها، ماهیچه‌ها، قوه تخیل، حافظه و تعقل است. آن لویاتان عظیمی که دولت و کشور خوانده می‌شود به کمک فن و صنعت ساخته شده و صرفاً انسانی مصنوعی است و در آن حاکمیت همچون روحی مصنوعی است که به کل بدن زندگی و حرکت می‌بخشد (هابز، ۱۳۹۶: ۷۱). خرد حکومت هابز، تجربی، واقع‌گرایانه و بر مبنای قرارداد است که غایت آن صلح و آرامش و امنیت است.

خرد سیاسی لاک

جان لاک نیز همانند هابز خرد حکومت خود را بر مبنای فردگرایی و تجربه‌گرایی قرار می‌دهد و همانند هابز از اندیشه قرارداد اجتماعی برای توجیه حکومت سود می‌جوید، اما،

نگاه خوش‌بینانه او به انسان در وضع طبیعی تفاوت‌هایی را با هابز به وجود آورده است و بر همین اساس غایت دولت را صرفاً تأمین امنیت نمی‌داند، بلکه هدف تن‌واره سیاسی او، حفظ مالکیت است (لاک، ۱۳۸۷: ۱۷۶).

خرد سیاسی مونتسکیو

مونتسکیو علاوه بر واقع‌گرایی و تجربه‌گرایی، نوعی رویکرد تاریخی - جغرافیایی (اقلیمی) را نیز به خرد حکومت خود می‌افزاید. بر پایه دیدگاه مونتسکیو، نه تنها قوانین اساسی کشورها بسته به آب‌وهوا، آداب و رسوم فرق می‌کند؛ بلکه نوع نظام و نهادهای سیاسی نیز در جوامع مختلف به همان نسبت متفاوت است. قوانین باید با شالوده حکومتی که برقرار می‌شود متناسب باشد خواه به‌عنوان قوانین سیاسی که دولت را تشکیل می‌دهند، خواه به‌عنوان قوانین مدنی که دولت را حفظ می‌نمایند (مونتسکیو: ۱۳۴۹: ۹۱). تمایلات مردمی در مناطق مختلف متفاوت است و از اینجاست که تغییرات در اطاعت پیدا می‌شود و کشورهای جمهوری، مشروطه، استبدادی به وجود می‌آیند (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۲۴).

نهادهای سازوکارهای حکمرانی در اندیشه متفکران دوران تأسیس

اندیشمندان سیاسی دوران مدرن با توجه به خرد حکومت اندیش خود به طراحی سازوکارهایی برای اداره جامع دولت مدرن پرداخته‌اند که از مسیر این سازوکارها، قدرت دولت را در نهادها جاری سازند.

نهادهای سازوکارهای حکمرانی هابز

نهاد موردنظر هابز دولت مطلقه‌ای است که اتباع پس از تأسیس آن نمی‌توانند شکل حکومت را تغییر دهند «در نتیجه آنان که قبلاً دولتی تأسیس کرده و به موجب پیمانی ملزم شده‌اند تا اعمال و احکام یک‌تن را بپذیرند، دیگر نمی‌توانند حقا بدون اجازه او در بین خود پیمان تازه‌ای ببندند» (هابز، ۱۳۹۶: ۱۹۳).

سازوکار اصلی موردنظر هابز برای حفظ استیلای حکومت مطلقه زور شمشیر است. به گفته هابز: «عهد و پیمان‌ها بدون پشتوانه شمشیر تنها حرف‌اند و به‌هیچ‌روی توان تأمین امنیت آدمی را ندارند» (هابز، ۱۳۹۶: ۱۸۹).

کسب قدرت حاکمه نهاد مطلقه هابز به دو شیوه صورت می‌گیرد؛ یکی از طریق غلبه طبیعی (زور و کسب اطاعت) که هابز آن را «دولت اکتسابی» می‌نامد و دیگری حاصل توافق آدمیان در بین خودشان است که هابز آن را «دولت سیاسی» یا «تأسیسی» نامید (هابز، ۱۳۹۶: ۱۹۳). که در هر دو شیوه نه امکانی برای اعتراض اتباع وجود دارد و نه مجازات حاکم. هابز تأکید می‌کند که: «هیچ‌یک از اتباعش نباید او را به ظلم و بی‌عدالتی متهم کند... و اتباع نمی‌توانند شخص واجد قدرت را به قتل برسانند یا او را به شیوه دیگری مجازات کنند» (هابز، ۱۳۹۶: ۱۹۶-۱۹۵). تنها تفاوت این دو شیوه کسب قدرت در نحوه «ترس» است؛ در دولت اکتسابی مردم از حاکم می‌ترسند و در دولت تأسیسی این ترس ناشی از ترس اتباع از یکدیگر است (هابز، ۱۳۹۶: ۲۱۰).

حاکمیت موردنظر هابز تقسیم‌ناپذیر است و نهادهای قضایی و مقننه را هم در برمی‌گیرد؛ زیرا «دولتی که در درون خودش چندپاره باشد استوار نتواند بود» (هابز، ۱۳۹۶: ۱۹۹). این حاکمیت می‌تواند در دست یک نفر یا انجمنی از چندین نفر قرار گیرد، «کل حاکمیت تجزیه‌ناپذیر است، یا باید در دست یک تن (پادشاهی)، یا چند تن (اشرافی) یا همگان (دموکراسی) باشد» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۰۱). هابز تفاوت میان انواع سه‌گانه دولت را نه بر مبنای مطلقیت قدرت بلکه بر مبنای تسهیل کار و امور در جهت ایجاد صلح و امنیت برای مردم می‌داند و معتقد است رذایل در همه اشکال این حکومت‌ها هست، «اگر مردم در انجام وظیفه خود و رعایت حقوق حاکمیت خوب آموزش نیافته باشند» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۰۴). در دولت مطلقه هابز «حق جانشینی» بر عهده شخص حاکم است نه انتخاب مجدد. زیرا در صورت انتخاب مجدد توسط انجمنی از افراد یا شخص خاصی «دولت منحل می‌گردد و این مغایر است باهدف دولت که تأمین امنیت دائمی است نه امنیت موقتی» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۰۷).

نهادها و سازوکارهای حکمرانی لاک

لاک برخلاف دولت مطلقه هابز از «جامعه مدنی» سخن می‌گوید: «کاملاً مشخص است که سلطنت مطلق به‌راستی با جامعه مدنی سازگاری ندارد و نمی‌تواند شیوه‌ای از حکومت مدنی به شمار آید (لاک، ۱۳۸۷: ۱۴۲)». لاک تمرکز قدرت اجرایی و قدرت قانون‌گذاری در یک نهاد (سلطان مطلق) را مانع داوری بی‌طرفانه در صورت اختلاف می‌داند و معتقد است وجود نهاد مطلقه در جوامع ابتدایی به این خاطر بود که مردمان هنوز اشکال دیگر حکومت را تجربه نکرده بودند، هنوز به فکر موازنه قدرت نیفتاده بودند و طعم ستم جائزانه استبداد را نچشیده بودند (لاک، ۱۳۸۷: ۱۵۷). لاک پس از تأسیس حکومت موردنظر خود، اولین و بنیادی‌ترین نهاد آن را نهاد قانون‌گذاری می‌داند که حتی بر قانون‌گذار نیز حکومت می‌کند و «زمانی که در دستان منتخبان جامعه قرار می‌گیرد، مقدس و غیرقابل تغییر و تبدیل است» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۸۳). این قدرت قانون‌گذاری در عین مقدس بودن خودسرانه و مستبدانه نیست و «حداکثر مرزهای قدرت قانون‌گذاران محدود به خیر و صلاح همگانی جامعه است» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۸۵). لاک برای جلوگیری از استبداد قدرت قانون‌گذاری دست به ایجاد «قوه مجریه» می‌زند تا «اجرای این قوانین را زیر نظر بگیرد و اجازه ندهد آن قوانین قدرت خود را از دست بدهند و به همین دلیل این دو قوه از یکدیگر جدا هستند» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۹۴). «قوه فدراتیو» نهاد دیگری است که ساماندهی امنیت و برآورده کردن خواست‌های عمومی در خارج از جامعه را بر عهده دارد» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۹۵). این دو قوه هرچند جدا از هم اما در پیوند با یکدیگر قرار دارند.

نهادها و سازوکارهای حکمرانی مونتسکیو

مونتسکیو حکومت‌ها را بر اساس نوع اقلیم به سه نوع جمهوری، مشروطه و استبدادی تقسیم می‌کند و با توجه به طبیعت حکومت‌ها به تشریح نهادهای آن‌ها می‌پردازد. مونتسکیو اساس حکومت جمهوری را «قوانین اساسی» می‌داند که «ملت احتیاج دارد یک مجلس شورا یا یک سنا آن‌ها را راهنمایی کند» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۹۵). انتخاب نهاد مجلس و سنا می‌تواند بارأی مستقیم مردم مانند آتن یا انتخاب حاکم مانند رم باستان باشد. در حکومت

مشروطه «شاه سرچشمه هر قدرت سیاسی و مدنی است، وجود قانون اساسی و مجریان رابط است که به وسیله آن‌ها قدرت جریان خواهد یافت» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۰۳). منظور از مجریان رابط همان اشراف است. نهادی که مونتسکیو برای حکومت مشروطه مشخص می‌کند «هیئت سیاسی» است: «جهالت اشراف و بی‌توجهی آنان نسبت به حکومت مدنی ایجاب می‌کند که یک هیئت سیاسی وجود داشته باشد (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۰۵)». در حکومت استبدادی هم قدرت و هم مجری آن یک نفر است (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۰۶)، «در دولت‌های استبدادی مردم همگی بندگانند و کسی را بر دیگری امتیازی نیست» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۱۸). در حکومت استبدادی موردنظر مونتسکیو تنها «یک موضوع است که می‌توان آن را در مقابل اراده پادشاه قرارداد و آن عبارت است از مذهب» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۲۲). نهاد مذهب از دیدگاه مونتسکیو برای کنترل ترس ناشی از استبداد است که «در دولت‌های استبدادی مذهب بیش از کشورهای دیگر نفوذ دارد و یک ترسی است که سربار ترس ناشی از استبداد است» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۱۶۸).

فنون قدرت در اندیشه متفکران دوران تأسیس حکومت‌مندی مکانیکی

فنون قدرت مواردی هستند که افراد را ملزم به اطاعت از قوانین دولت مدرن می‌کنند. در این بخش اندیشه هابز، لاک و مونتسکیو در این باره مورد دقت قرار می‌دهیم.

فنون قدرت هابز

هابز پس از تدوین نهاد حکومت خود که همان دولت مطلقه است، از کارگزاران عمومی قدرت حاکمه نام می‌برد. «برخی از این کارگزاران مسئولیت امر خاصی در داخل یا خارج به آن‌ها واگذار شده است، در امور مربوط به اقتصاد کشور کسانی که در رابطه با خزانه دولت در امور مربوط به خراج، وضع مالیات، اجاره، جرائم و درآمدهای عمومی به گردآوری، دریافت، پرداخت و نگهداری حساب می‌پردازند» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۳۹). همچنین قضات کارگزاران عمومی هستند زیرا «نماینده شخص حاکم‌اند و حکم ایشان حکم حاکم است» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۳۹).

آموزش مردم نیز از جمله فنون قدرت موردنظر هابز است که «شیوه اطاعت و فرمان‌برداری از قدرت حاکمه را به مردم می‌آموزد» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۳۹). دانشگاه نقش ویژه‌ای در آموزش مردم و بخصوص جوانان دارد «تعلیم مردم کلاً به آموزش درست جوانان در دانشگاه‌ها بستگی دارد» (هابز، ۱۳۹۶: ۳۰۶). اجرای احکام که شورش‌ها را سرکوب می‌کند، سفیری که از جانب شهریار به مراسم مختلف اعزام می‌شود و نظام مجازات و پاداش هم از دیگر فنون قدرت است و «هدف از مجازات آن است که اراده آدمیان به شیوه بهتری متمایل به اطاعت و فرمان‌برداری گردد» (هابز، ۱۳۹۶: ۲۸۵). مجازات شامل حبس، تبعید، اعدام؛ و پاداش به صورت مستمری و هدیه در نظر گرفته می‌شود (هابز، ۱۳۹۶: ۲۸۷-۲۹۱). وجود مشاورین نیز از دیگر فنون قدرت موردنظر هابز هستند که «اعضا و اندام‌های شخص حاکم به شمار می‌روند» (هابز، ۱۳۹۶: ۳۱۳).

فنون قدرت لاک

هدف فنون قدرت موردنظر لاک تثبیت تن واره سیاسی است و با «نیروی قانون» است که تن واره سیاسی تثبیت می‌شود و هیچ کس حق ندارد از نیروی قانون بگریزد (لاک، ۱۳۸۷: ۱۴۷). لاک بیان می‌کند که «قدرت فرمانروایی تن واره سیاسی به هر شکلی که باشد باید توسط قوانین، تثبیت شده و پذیرفته شود» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۸۸). اما گاه نیروی قانون برای برآورده کردن نیازهای ضروری بسیار کند عمل می‌کند؛ در اینجا لاک از قدرتی نام می‌برد که اختیار ویژه‌ای دارد و آن «مصلحت‌اندیشی» است. این قدرت تا زمانی که برای منافع جامعه و مناسب با اعتماد و اهداف حکومت بکار گرفته شود اختیار ویژه مسلم است و هرگز موردشک و تردید قرار نمی‌گیرد» (لاک، ۱۳۸۷: ۲۰۸).

«قلمرو حکومت» یکی دیگر از مواردی است که از نظر لاک فرد را موظف به اطاعت از حکومت می‌کند و قدرت دولت را بر فرد جاری می‌سازد. از دید لاک «بودن در قلمرو یک حکومت فرد را موظف به اطاعت از آن می‌کند» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۷۲). لاک بیان می‌نماید که «هر انسانی که بخشی از قلمرو دولتی را به مالکیت خود درآورده و از آن بهره‌مند می‌شود، به طور ضمنی توافق خود را اعلام کرده است و تا زمانی که از مزایای آن بهره‌مند می‌شود موظف به اطاعت از قوانین آن حکومت است» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۷۲). فرد

زمانی می‌تواند از قلمرو حکومت رهایی یابد که «مالکیت زمین» خود را واگذار کند، «وظیفه تبعیت فرد از حکومت با مالکیت زمین آغاز و با ختم مالکیت پایان می‌پذیرد» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۷۳). لاک برای حل مناقشات جامعه مدنی خود «داوران بی‌طرف» را پیشنهاد کرده و بیان می‌کند که «مناقشات و اختلافات مردم باید توسط داوران بی‌طرف و صادق و بر اساس قوانین مصوب مردم حل و فصل شود» (لاک، ۱۳۸۷: ۱۷۹).

فنون قدرت مونتسکیو

فن اصلی مونتسکیو برای جلوگیری از استبداد حکومت به وسیله تمرکز قوا، تفکیک قوا و توزیع آن در سه قدرت قانون‌گذاری، اجرایی و قضایی است. دیدگاه او درباره تمرکز قوا چنین است که: «اگر یک فرد یا هیئتی که مرکب از رجال یا توده و اعیان است این سه قوه را باهم داشته باشد آن وقت همه چیز از بین می‌رود» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۲۹۷). هدف اصلی او از این کار اشاعه آزادی سیاسی است که در «حکومت‌های معتدل یافت می‌شود» (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۲۹۴). تفکیک قوای مونتسکیو نقش تعدیل‌کنندگی و جلوگیری از تندیرویی را بر عهده دارد. جدایی سه قوه موردنظر مونتسکیو این کارکرد را دارد که در عین وابستگی قوا به یکدیگر این قوا عملیات یکدیگر را تعدیل کرده و تندیروی‌های هم را کنترل می‌نمایند (مونتسکیو، ۱۳۴۹: ۳۰۷).

جدول شماره (۱): تأسیس حکومت‌مندی مکانیکی

متفکران دوران تأسیس	خرد حکومت	نهادهای و سازوکارها	فنون قدرت
هابز	- واقع‌گرایی، تجربه‌گرایی، فردگرایی، قرارداد اجتماعی، نگاه بدبینانه به انسان، غایت حکومت: حفظ امنیت	- دولت مطلقه (اشکال آن: پادشاهی، اشرافی، دموکراسی): از حیث قدرت تفاوتی ندارند. فاقد نهاد قضایی و مقننه (حاکمیت تقسیم‌ناپذیر) - حق جانشینی برعهده خود حاکم	- مالیات، قضات، آموزش (مدارس، دانشگاه)، سفیر، اجرای احکام، مجازات و پاداش، مشاورین، هدف: اطاعت و فرمان‌برداری از شخص حاکم فساد نهادها ناشی از عدم رعایت حق حاکمیت از جانب مردم

ادامه جدول شماره ۱)

متفکران دوران تأسیس	خرد حکومت	نهادهای سازوکارها	فنون قدرت
لای	- واقع گرایی، تجربه گرایی، فردگرایی، قرارداد اجتماعی، نگاه خوش بینانه نسبت به انسان، غایت حکومت: حفظ مالکیت	- جامعه مدنی - قدرت قانون گذاری: محدود به خیر و صلاح همگانی (خودسرانه و استبدادی نیست) - قوه مجریه: نظارت بر قانون گذار - قوه فدراتیو (سیاست خارجی): ایجاد امنیت و برآورده کردن خواست عمومی در خارج از جامعه	نیروی قانون، مصلحت اندیشی، قلمرو حکومت، مالکیت زمین، داوری بی طرف، هدف: تثبیت تن واره سیاسی
مونتسکیو	- واقع گرایی، تجربه گرایی، فردگرایی، دیدگاه تاریخی جغرافیایی، غایت حکومت: قانونمندی	- نهادها را در سه حکومت بررسی می کند: جمهوری، مشروطه، استبدادی - جمهوری: اساس: قانون اساسی، نهاد: مجلس شورا و سنا (با رأی مستقیم یا غیرمستقیم مردم) - مشروطه: اساس: شاه تحت کنترل، مجریان: اشراف، پادشاهی مشروطه، نهاد: هیئت سیاسی - استبدادی: اساس: شاه، نهاد: مذهب برای کنترل ترس ناشی از استبداد	- تفکیک قوا دارای نقش تعدیل کنندگی و توازن باهدف جلوگیری از استبداد

دوره شکوه حکومت مندی مکانیکی

پس از تثبیت حاکمیت دولت و فروکش نمودن کشاکش ها در زمینه تأسیس و پذیرش حاکمیت یکپارچه دولت بر قلمرو دولت-ملت های جدید، دوره ای فرامی رسد که علاوه

بر مسئله امنیت و حاکمیت ملی، به مسائلی چون شیوه حکمرانی، تعیین مسئولیت‌های مختلف، میزان و نحوه دخالت حکومت در امور مدنی خارج از حوزه حاکمیت سیاسی و تعیین حدود حریم خصوصی و عمومی اندیشیده می‌شود. این دوران از تاریخ سیاسی اروپا از دید نویسندگان این مقاله به‌عنوان دوره شکوه حکومت‌مندی مکانیکی شناخته می‌شود. از پس تحکیم بنیان‌های دولت نوین و پس از رفع موضوعیت نظریات مبتنی بر قرارداد اجتماعی و رضایت مردم در مشروعیت بخشیدن به حاکمیت یکپارچه دولت‌های ملی، اکنون نوبت به اندیشه‌ورزانی می‌رسد که مسائل مربوط به شیوه حکمرانی و نحوه عمل ماشین سیاسی را مرکز توجه خویش قرار دهند.

در این بخش ما به فیلسوفان صاحب‌نگرش سیاسی مؤثر در این زمینه پرداخته و مبانی فکری و خرد حکومت، فنون قدرت و نهادها و سازوکارهای پیشنهادی آنان را مورد بررسی قرار خواهیم داد. اندیشمندان بزرگ و دوران‌سازی مانند کانت و در نسل بعدی، جان استوارت میل در ادامه پارادایم مدرن فردی لیبرالیستی، انسان را موجودی منفرد، آگاه، آزاد و خودقانون‌گذار می‌بینند و هگل اندیشمند دیگر بزرگ پس از کانت در قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی، در پارادایمی متفاوت از پارادایم فردگرایانه می‌اندیشد. کانت از بنیان‌گذاران فلسفه کلاسیک آلمانی در اواخر قرن ۱۸ در سرزمین آلمانی تقسیم‌شده در امیرنشین‌های متعدد فئودالی بود که نوشته‌های مؤثری بر فکر سیاسی دولت اندیش عصر خود نهاد. از رسایل مهم کانت می‌توان به نقد خرد ناب، نقد خرد عملی، بنیاد مابعدالطبیعه اخلاق، نقد قوه حکم و دین در محدوده عقل تنها اشاره نمود. هگل دیگر فیلسوف آلمانی اواخر سده ۱۸ و اوایل سده ۱۹ میلادی است که در دوره پیش از اتحاد آلمان و بحران‌های ناشی از اشغال پروس توسط ناپلئون می‌زیست. از مهم‌ترین آثار هگل که در دوره حیات خویش منتشر نمود می‌توان به اثر مشهور پدیدارشناسی روح (جان)، عناصر فلسفه حق، عقل در تاریخ و خدایگان و بنده اشاره نمود. دولت در اندیشه هگل به اوج تکریم خود می‌رسد، تا آنجا که مظهر نهایی عقلانیت تاریخی دانسته شده و به حسن ختام حرکت تاریخی آگاهی در جهت آزادی تعبیر می‌شود.

در قرن نوزده و اندکی پس از هگل، شاهد برآمدن اندیشه جان استوارت میل فیلسوف سیاسی پرکار انگلستان هستیم. او در مکتب اقتصاد سیاسی آنگلوساکسونی و فلسفه اخلاق فایده گرایانه جرمی بنتام پرورش یافته و تکمیل و تلطیف کننده این مکاتب گردید. وی دارای مطالعات وسیع و نوشته‌های گوناگون در منطق، فلسفه و سیاست است و از مهم‌ترین و مشهورترین رسالات وی می‌توان رساله درباره آزادی، انقیاد زنان، فایده‌گرایی، اصول اقتصاد سیاسی و تأملاتی در حکومت انتخابی را عنوان نمود.

خرد سیاسی دوران شکوه حکومت‌مندی مکانیکی

آنچه در این بخش بررسی خواهد شد مبانی فکری و خرد پایه‌ای طرح سیاسی اندیشمندان اساسی و مؤثر دوران اوج و شکوه حکومت‌مندی مکانیکی است. همان‌گونه که گفته شد این خرد سیاسی هر اندیشمند است که مرز بین آنچه به دولت مربوط می‌شود و آنچه به آن مربوط نمی‌شود را مشخص می‌سازد. اندیشمندان برجسته‌ای که طرح‌واره حکومتی آنان در این بخش نشانگر تکوین و تنوع فکر سیاسی دوران اوج حکومت‌مندی مکانیکی مدرن است، کانت، هگل و جان استوارت میل خواهند بود.

خرد سیاسی کانت

اندیشه کانت که بر وجود واقعیت هستی ماتریال خارج از ذهن، ولی غیرقابل شناخت جوهری، صحنه می‌گذارد، ترکیب‌کننده تجربه‌گرایی و خردگرایی در معرفت‌شناسی در تاریخ فلسفه است. در معرفت‌شناسی کانت، جهان به صورت پدیدارها با واسطه مفاهیم پیشینی ذهن انسان، قابل شناخت است. به عبارت بهتر جهان پدیدارها (فنومن‌ها) قابل شناختن است اما جهان اشیاء فی‌نفسه (نومن‌ها) برای ذهن انسان دست‌نیافتنی است. همان‌گونه که پیش‌تر بیان گردید، در منظومه فکری کانت فرد انسانی موجودی آگاه (خردمند)، آزاد و خود قانون‌گذار (اتونوم) دانسته می‌شود که نیاز به چیزی غیر از خرد خویش برای کسب تکلیف اخلاقی خود ندارد (کانت، ۱۳۸۱، ۴۰، مقدمه اول). پس در جهان اجتماعی، این عقل عام انسانی است که کاشف قوانین اخلاقی عام اجتماع است؛

بدین معنی که هر انسان چیزی را درست می‌داند که همه انسان‌های عاقل دیگر نیز آن را درست می‌شمارند و می‌توان به‌عنوان یک قانون کلی به آن عمل کرد.

در نگاه کانت وضع طبیعی وضعیتی است که هر کس تابع رأی و نظر خود است و زمانی که حق افراد با یکدیگر تصادم پیدا می‌کند، هیچ داوری عادلانه‌ای در میان مردم وجود ندارد؛ پس اگر انسان‌ها نخواهند که از حقوق خود دست بکشند لازم است که با افراد دیگر که ناگزیر از همکاری و معامله با آنان هستند، متحد شده و وضعیتی ایجاد کنند که وضع مدنی نامیده می‌شود (کانت، ۱۳۹۸، ۱۶۷-۱۶۸). در وضع مدنی لازم می‌آید که پیوند نظام‌یافته‌ای بین موجودات خردمند پدید آید و این پیوند از طریق قانون ایجاد می‌شود. هر موجود عاقل، خود هم قانون‌گذار و هم تابع این قانون جمعی است (کانت در دیرکس، ۱۳۹۱، ۱۴۰-۱۴۲). قانون کلی اخلاقی کانت این است که «در خارج چنان عمل کن که کاربرد آزاد گزینش تو بتواند طبق قانون کلی با اختیار دیگران هماهنگ باشد» (کانت، ۱۳۹۸، ۶۷). بنابراین طبق اصل اخلاقی کانت هر شخصی همان‌گونه باید عمل کند که انتظار دارد دیگران آن‌گونه عمل کنند. در فلسفه کانتی، هر انسانی از آنجا که موجودی است خردمند، غایتی فی‌نفسه است و نباید با هیچ شخصی معامله‌ای به‌مثابه یک شیء نمود. اصل مهم در قانون‌گذاری کانت این است که هیچ شخصی هیچ عملی را نه از روی قاعده شخصی، بلکه بر اساس قانون کلی (عام) انجام دهد (کانت در دیرکس، ۱۳۹۱، ۱۴۳).

از آنجا که در وضع پیشا مدنی، حقوق انسان‌ها در معرض خطر قرار دارد، حقوق عقلانی آزادی و برابری تنها هنگامی مسجل خواهند شد که انسان به حالت مدنی دست‌یافته باشد. از نظر کانت انسان‌ها به‌طور طبیعی اجتماعی نیستند؛ اگر قرارداد اجتماعی ضرورت پیدا می‌کند، از آن‌روست که انسان‌ها درمی‌یابند که آزادی‌شان با یکدیگر تعارض دارد. حق آزادی هر انسان تا آنجاست که با آزادی دیگری تصادم نداشته باشد و هدف از ایجاد حالت مدنی پایان دادن به جنگ بین آزادی‌هاست (گای، ۱۳۹۱، ۵۷). بنابراین آزادی فرد انسانی و حفظ حقوق او جز در وضعیت مدنی تحقق نمی‌یابد. خرد حکومت‌مندی و اساس ایده دولت در اندیشه کانت بر اصل حقوق ذاتی انسان‌ها مبتنا دارد.

خرد سیاسی هگل

در منظومه فکری هگل، دیگر متفکر مدنظر ما در عصر شکوه حکومت‌مندی مکانیکی، واقعیت غیرمادی آگاهی انسانی به تدریج در تاریخ عینیت یافته و در آگاهی بشر متبلور می‌شود. در اندیشه هگل برخلاف تفکر کانت، واقعیت جهان را می‌توان با روش دیالکتیک شناخت. همچنین برخلاف انسان‌شناسی کانتی، انسان به هیچ وجه موجود منفرد خودقانونگذار نیست، بلکه موجودی ساخته و پرداخته اجتماع و تاریخ خویش است و فرد انسانی باید به عنوان جزئی از کل بررسی شود.

هگل بیان می‌دارد حتی روسو نیز که اراده عمومی را به عنوان اصل دولت مطرح ساخته بود، به حد کافی به اثر قوی اجتماع توجه نداشته است و قرارداد گرایی او نشان از این دارد که اراده عمومی را جمع جبری اراده‌های فردی می‌دانسته است. وی در انتقاد از اراده عام روسو بیان می‌دارد: «روسو به اراده، تنها در شکل محدود اراده منفرد توجه می‌کرد و اراده کلی را ... تنها، عنصری مشترک می‌دید که از این اراده منفرد همچون اراده آگاه برمی‌خیزد (هگل، ۱۳۷۸، ۲۹۵)». هگل وجود اراده منفرد در دولت را به کلی رد می‌کند و بیان می‌دارد که چه افراد این را دریابند و چه درنیابند، هر کدام در حال عمل کردن به عنوان یکی از عناصر و اجزای کل اجتماع هستند. در خرد سیاسی هگل دولت اندامواره ای همچون بدن است و هر فرد سلولی در این اندامواره دولت است (هگل، ۱۳۷۸، ۳۲۵). بالاترین وظیفه افراد این است که عضو دولت باشند (هگل، ۱۳۷۸، ۲۹۴) و در برابر دولت وظایفی و البته به همان نسبت نیز حقوقی دارند (هگل، ۱۳۷۸، ۳۰۲). هگل در ایده دولت خویش سعی دارد ویژگی‌های فردی و جمعی را به هم پیوند زده و آن‌ها را هماهنگ با یکدیگر نماید. رابطه شهروند با دولت متمایز از روابط افراد در جامعه مدنی است. جامعه مدنی هگل جایگاهی است که فرد با فردیت خویش در آن حضور می‌یابد. هگل جامعه مدنی را عرصه‌ای می‌داند که تقسیم کار در آن وجود دارد و افراد درحالی که می‌کوشند آگاهانه برای منافع خود کار کنند، به طور ناآگاهانه منافع کلی اقتصاد را برمی‌آورند (از دید هگل فرد برای دولت است و نه دولت برای فرد). این عقیده اقتصادی هگل برگرفته از آدام اسمیت و سایر اقتصاددانان انگلیسی است (لاوین، ۱۳۹۱، ۳۱۹).

در تفکر هگل آگاهی انسانی در تاریخ به صورت دیالکتیکی عینیت می‌یابد و با پیروزی بر تضادها در هر مرحله (عبور از تز و آنتی‌تز و ایجاد سنتزی جدید)، به تدریج تکامل پیدا می‌کند. از دید هگل آزادی واقعی و جوهری، پس‌از آن به دست می‌آید که افراد فردیت خود را در خانواده و جامعه مدنی بشناسند و سپس خودآگاهی عمیق‌تر را دریکی شدن با نهادهای اجتماعی درون دولت و با فعالیت درون اصناف مختلف کسب نمایند. بدین ترتیب دل‌بستگی‌های جزئی افراد با اهداف دولت یگانگی یافته و هدف نهایی که همانا آزادی همه انسان‌ها در اجتماعی آزاد است، تحقق می‌یابد (هگل، ۱۳۷۸، ۳۰۵-۳۰۸).

خرد سیاسی جان استوارت میل

جان استوارت میل در چارچوب اندیشه مدرن فردی لیبرالیسم کلاسیک می‌اندیشد و فرد انسانی را خردمند و این خرد را شناسنده واقعیت می‌داند و درواقع امکان شناخت واقعیت را برای انسان ممکن می‌شمارد. این خرد می‌تواند در اثر تربیت، پرورش یافته و توسط انسان به کار گرفته شود و سود و زیان را محاسبه کرده و موجب تغییر و پیشرفت زندگی و شادکامی (سعادت) انسان در جهان شود. نگاه میل به شناخت بشری تجربه گرایانه است و دانش از راه تجربه به دست می‌آید. جان استوارت میل در اندیشه سیاسی خویش به دو اصل اساسی آزادی معتقد بوده و رعایت این دو اصل را در راستای ایجاد رفاه، کمال و شادکامی (سعادت) بشر ضروری انگاشته و فلسفه نگارش کتاب رساله‌ای درباره آزادی خود را بر پایه این دو اصل تفسیر می‌کند: «اصل اول: هیچ فرد انسانی را نمی‌توان به علت اعمالی که انجام می‌دهد (موقعی که آن اعمال به مصالح کسی جز مصالح خودش لطمه نمی‌زند) مورد بازخواست اجتماع قرارداد. اصل دوم: هر فرد انسانی به علت ارتکاب اعمالی که به مصالح دیگران لطمه می‌زند بازخواست شدنی است» (میل، ۱۳۷۵، ۲۳۹).

میل که پیرو مکتب اخلاقی فایده‌گرایی است، اصول اخلاقی را در پیوند با نتایج عملی آن‌ها می‌سنجد؛ بنابراین خرد حکومت‌مندی میل برخلاف خرد حکومت‌مندی تکلیف‌گرایانه (وظیفه‌گرایانه) کانتی، نه بر مبنای حقوق فرد و انگیزه کنشگر، بلکه با ابتناء بر دستیابی به نتیجه و مطلوبیت برای فرد شکل می‌گیرد. وجود هرگونه حق، بدون این که سودی برای صاحب حق در پی داشته باشد، درخور توجه نیست و این مبنای نظری بر تمام

اندیشه سیاسی میل سایه انداخته است. بر همین اساس برای میل، هدف که همانا دستیابی به شادکامی است، وسیله را توجیه می‌کند. با اینکه او آزادی فرد را یک امر مقدس می‌داند؛ ولی اگر آزادی در جهت دستیابی به شادکامی او توجیه نشود، برای وی قابل قبول نیست. مقصود میل از شادکامی «لذت و نبود رنج» است و منظور از ناشادی «رنج و محرومیت از لذت» است (میل، ۱۳۹۴، ۵۷). نتیجه گرایی با فردگرایی میل پیوند می‌یابد و سودمندی برای فرد انسانی در ابتدا مورد توجه است و در مرحله بعد است که اجتماع اهمیت می‌یابد (میل، ۱۳۹۴، ۷۴-۷۷).

میل اعتقاد دارد که تمامی مکاتب اخلاقی از جمله وظیفه گرایان کانتی، بدون اعتراف به نقش بنیادین و مرجع «دستیابی به شادکامی»، در نهایت آن را در بسیاری از انتخاب‌های اخلاقی خود به کار می‌گیرند. او بیان می‌کند که اصل عام اخلاقی که کانت پیشنهاد می‌کند: «چنان رفتار کن که قاعده‌ای که بر اساس آن رفتار می‌کنی بتواند به عنوان یک قانون از سوی تمامی موجودات عاقل پذیرفته شود»، درواقع همان است که پیامدهای پذیرش‌های اخلاقی عام انسان‌ها به گونه‌ای است که هیچ کس انتخابی نمی‌کند که از بابت آن خودش متحمل خسارت شود (میل، ۱۳۹۴، ۱۴۱). او مهم‌ترین حس معطوف به مطلوبیت فردی را که کاملاً وابسته به دیگران است و به‌طور جمعی باید تأمین گردد، احساس امنیت می‌داند و این نیاز را اصلی‌ترین عامل پیونددهنده خواست فرد و جمع می‌شناسد. می‌توان گفت میل بر این اعتقاد است که شادکامی فرد در بستر حفظ آزادی و امنیت او به دست می‌آید و تأمین این دو نیاز در گروی احترام همگان به آن است (میل، ۱۳۹۴، ۱۴۴-۱۴۵). این اصول، بنیادهای توجیه دولت و اساس خرد حکومت‌مندی میل را می‌سازند. دولت میل برای فرد و در جهت شادکامی افراد انسانی ساخته و پرداخته شده و برخلاف خرد حکومت‌مندی هگلی، این دولت است که برای فرد و شادکامی تک‌تک افراد وجود دارد.

نهادهای و سازوکارها در اندیشه متفکران دوره شکوه حکومت‌مندی مکانیکی

اندیشمندان سیاسی دوران اوج و شکوه حکومت‌مندی مکانیکی مدرن با توجه به مبانی فکری و خرد حکومت‌اندیش خود و در جهت نیل به غایت سیاسی مدنظر خویش

سازوکارهایی حکومتی برای اداره جامع دولت مدرن پی می‌ریزند تا قدرت دولت را از مسیر این سازوکارها و نهادها در پیکره دولت جاری سازند.

نهادها و سازوکارهای حکمرانی کانت

دولت حقوقی کانت شامل سه قوه به هم پیوسته با حوزه وظایف خاص و معین برای جلوگیری از استبداد است. قوه حاکم در شخصیت قانون‌گذار (قانون‌گذار همان اراده همگانی است)؛ قوه مجریه در شخصیت عالی‌ترین مقام حکومتی (طبق قانون) و قدرت قضایی در شخصیت قاضی تبلور می‌یابد (کانت، ۱۳۹۸، ۱۶۹). کانت بر طبق خرد حکومت‌مندی خویش که وظیفه گرایانه و حق محور است و نه نتیجه گرایانه، سعادت یک دولت را در اتحاد این سه قوه در جهت استقلال دولت و حفظ حق افراد (نه رفاه و خوشی) می‌داند (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۵). حق قانون‌گذاری از دید کانت یک حق غیرقابل انتقال است (کانت، ۱۳۹۸، ۲۰۵). در مورد نارضایتی‌ها، کانت تنها حق شکایت و انجام اصلاحات در قانون اساسی را به رسمیت می‌شناسد و هرگونه شورش و مقاومت را نهی می‌کند زیرا می‌اندیشد که اساس حاکمیت بدین ترتیب نقض خواهد شد (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۶-۱۷۷).

حکومت‌ها بسته به اشخاصی که دارای بالاترین اقتدار سیاسی هستند به خودکامگی، اشرافی و دموکراسی تقسیم می‌شوند (کانت، ۱۳۹۸، ۲۰۱)؛ اما تقسیم‌بندی حکومت بر اساس قانون اساسی آن را بر دوپایه جمهوریت یا استبدادی قرار می‌دهد. جمهوریت بیانگر جدایی قدرت اجرایی (حکومت) از قدرت قانون‌گذاری (حاکمیت) است (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۳). اگر جدایی قدرت قانون‌گذار و قدرت اجرایی رعایت نگردد، یعنی حکومت هم خود قانون‌گذاری کرده و خود به مورد اجرا گذارد، این حکومت استبدادی است. نه قانون‌گذار و نه مجری قانون هیچ کدام نمی‌توانند قاضی باشند؛ هرچند که مردم می‌توانند از طریق نمایندگان خود یعنی هیئت منصفه بر کار قضات منتخب خود نظارت کنند (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۳ و ۱۷۴). برای کانت شکل حکومت نسبت به قانون اساسی و شیوه حکومت اهمیت ثانوی دارد؛ اما ترجیح وی «جمهوری محض» است که سازگارترین شکل

حکومت با «قانون اساسی حقانی» است و اتحاد ملی شهروندان را به‌خوبی نمایندگی می‌کند (کانت، ۱۳۹۸، ۲۰۳ و ۲۰۴).

نهادهای و سازوکارهای حکمرانی نزد هگل

هگل حکومت را به سه عنصر بنیادی تقسیم می‌کند: الف) «قوه مقننه» که «قوه تعیین و تثبیت امر کلی» است؛ ب) «قوه مجریه» که قوه ویژه «گنجاندن و تطبیق دادن موارد منفرد در حوزه امر کلی» است؛ پ) «قوه زمامدار» یا پادشاهی مشروطه که «قوای دیگر در آن یگانه می‌شوند» و به‌مثابه سر و یگانگی غایی اراده است (هگل، ۱۳۷۸، ۳۲۸). از دید هگل افراد قوه قضاییه در بیرون از قوای دیگر وجود ندارد. در نهاد حکومت مدنظر هگل، قوه زمامدار که همان پادشاهی مشروطه است، هر سه عنصر حکومت یعنی قوای دیگر را در خود جمع می‌کند و ازدید هگل هم‌زمان فردی‌ترین و کلی‌ترین عنصر است که در ظاهر ویژگی فرد را دارد ولی در واقعیت حاصل کنار هم گذاردن واحدهای منفرد گوناگون است و «همه تفاوت‌ها را درون خود می‌گنجاند» (هگل، ۱۳۷۸، ۳۳۴).

وظیفه اجرای قوانین و پیشبرد امور جاری و تطبیق موارد جزئی با قانون کلی بر عهده قوه مجریه است که هم‌زمان نهاد قضاوت و پلیس را هم در برمی‌گیرد که در تطبیق موارد جزئی مربوط به جامعه مدنی با امور کلی دولت نقش عمده‌ای دارند (هگل، ۱۳۷۸، ۳۴۹-۳۵۰). همان‌گونه که پیش‌تر آمده است، از دید هگل قانون اساسی ریشه در تاریخ یک ملت دارد. قوه مقننه که طبقات عنصر اصلی آن هستند و اعضای قوه مجریه نیز می‌توانند عضوی از آن باشند، وظیفه اصلاح و تکمیل قوانین و تعیین مواد جدید قانونی را بر عهده دارد (هگل، ۱۳۷۸، ۳۵۷-۳۶۱). استقلال کامل قوای هگل نیز محلی از اعراب ندارد و او سه قوه خویش را دارای وظایف معین و محدود، اما دارای همبستگی و ارتباط وثیق می‌شمارد (هگل، ۱۳۷۸، ۳۶۱) تا بتوانند یگانگی و کلیت دولت سیاسی را پاس بدارند.

نهادهای و سازوکارهای حکمرانی جان استوارت میل

در خرد حکومت‌مندی میل، برخلاف اندیشه کانت، نوع حکومت در دستیابی به شادکامی اهمیت دارد. از آنجاکه ماشین سیاسی وی توسط مشارکت عملی مردم کار می‌کند و

حکومت مطلوب میل حکومت انتخابی نمایندگی است، حق رأی و کم و کیف آن محور اصلی مباحث وی را تشکیل می‌دهد. میل بر طبق نگاه تجربه گرایانه خویش به شناخت و دانش بشری اظهار می‌دارد که: «نهادهای سیاسی ... تمامی وجودشان مرهون اراده انسان است ... و مانند همه چیزهای ساخته بشر می‌توانند خوب یا بد ساخته شوند. ممکن است در ساختشان بصیرت و مهارت به کار رود یا نرود» (میل، ۱۳۸۹، ۴۲).

میل اندیشه «دیکتاتور خوب» را برای ملل متمدن «سوء برداشتی بسیار زیان‌بخش» می‌داند و از استدلال علی برای اثبات بیهوده بودن آن استفاده می‌کند (میل، ۱۳۸۹، ۷۹-۸۵)، اما برای «اقوام وحشی» آن را حکومتی مفید می‌یابد (میل، ۱۳۷۵، ۴۵-۴۶). میل پاره‌ای از محدودیت‌ها را در حق رأی، در جهت صلاح دولت و دستیابی به شادکامی، مجاز می‌شمارد که عموماً شامل بی‌سوادان و کسانی می‌شود که از نظر اقتصادی سربار جامعه هستند (میل، ۱۳۸۹، ۱۹۲-۱۹۸). در ادامه میل نظریه نخبه گرایانه حق «رأی اضافی» برای دانشمندان و روشنفکران و رهبران اقتصادی را با در نظر گرفتن ملاحظات مطرح می‌نماید.

قدرت سیاسی بین قوه‌های گوناگون توزیع می‌شود، اما قدرت برتر و نهایی در کشور مردم هستند که از طریق مجلس نمایندگان خود اعمال قدرت می‌کنند (میل، ۱۳۸۹، ۲۰۲-۲۰۳). وظایف اجرایی بر عهده نمایندگان نیست بلکه آنان نخست‌وزیر را برمی‌گزینند و بر اعمال او و وزرا نظارت می‌کنند (میل، ۱۳۸۹، ۱۱۹-۱۲۰). هر یک از امور اجرایی باید به دست افراد شایسته که دارای مهارت‌های ویژه مختص به هر شغل هستند صورت پذیرد و به همین دلیل، در حکومت‌های دموکراتیک بر گزاری انتخابات برای مسئولین اجرایی به صلاح کشور نخواهد بود (میل، ۱۳۸۹، ۱۲۲ و ۲۷۷). این اصل برای مقامات قضایی بیش از دیگر مقامات اهمیت دارد. این مقامات باید دارای «بی‌طرفی مطلق و وارسنگی از هر گونه ارتباط با دولتمردان» باشند و نظارت بر کار قضات بر عهده حقوق‌دانان دادگاه‌ها قرار خواهد داشت (میل، ۱۳۸۹، ۲۸۱-۲۸۳). از دید میل، تقسیم وظایف و مسئولیت‌ها در هر حکومت دموکراتیک بنا به شرایط خاص هر دولت و در حین عمل، به تدریج ایجاد می‌شود و نیاز زیادی به اندیشه ورزی پیشینی در این باب نیست (میل، ۱۳۸۹، ۲۷۱). اساس سازوکارها و نهادهای پیشنهادی بر مشارکت همگانی قرار دارد.

فنون قدرت در اندیشه متفکران دوران شکوه مکانیکی

فنون قدرت شیوه و نحوه ایجاد و تسری قدرت دولتی بر افراد جمعیت و مشروعیت بخشیدن به این قدرت فائقه در نزد همگان است. در این بخش در هنگامه‌ای که حکومت مدرن در اروپا تثبیت شده است این فنون نزد کانت، هگل و میل، تشخیص داده می‌شوند.

فنون قدرت کانت

ایده دولت نزد کانت بر پایه اتحاد گروهی از مردم بر طبق قوانین حقوقی قرارداد. اعضای یک جامعه هم‌سود (که دولت نامیده شده است) شهروندان دولت نامیده می‌شوند. حاکم اجتماع بر اساس قوانین طبیعی آزادی و برابری انسان‌ها، کسی جز اجتماع مردم نیست. کانت در این باره می‌گوید: «فقط اراده متحد و هماهنگ همگانی، تا آنجا که امر واحدی را همگان برای هر یک و هر یک برای همگان بخواهند، و بنابراین فقط اراده متحد همگانی مردم، می‌تواند قانون‌گذار باشد» (کانت، ۱۳۹۸، ۱۶۹). افرادی از حق رأی برخوردارند که حتماً از استقلال مدنی برخوردار باشند و این نقطه‌ای است که باعث جدایی شهروندان فعال و منفعل می‌گردد (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۰). مهم‌ترین شاخص برای شهروند کانت، اصل استقلال مدنی (و نه مالکیت) است. این اصل گویای این مطلب است که فرد زندگی خود را مرهون دیگر افراد نباشد. گروه‌هایی مانند زنان و تمام کارگران مزدبگیر (به جز مستخدمین دولت) از دید کانت در دسته افرادی جای می‌گیرند که برای بقای خود وابسته به حمایت دیگران هستند و بنابراین شهروند فعال محسوب نمی‌گردند (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۰-۱۶۹). کانت خود مفهوم شهروند منفعل را دارای تناقض می‌داند؛ اما برای رسیدن به منظور خود، چنین تقسیم‌بندی را میان اعضای یک دولت ضروری می‌داند. هر قانونی که به آن رأی داده می‌شود باید حقوق همگان و از جمله شرایط درآمدن از وضعیت انفعال را مدنظر قرار دهد و به همگان تسری می‌یابد (کانت، ۱۳۹۸، ۱۷۰-۱۷۱).

فنون قدرت هگل

از دید هگل وجود دولت، یگانه پیش شرط رسیدن همگان به سعادت است و از این طریق است که فرد با آگاهی تاریخی جامعه خود پیوند حقیقی می‌یابد. رابطه دولت با فرد،

متفاوت از رابطه جامعه مدنی با فرد است که رابطه‌ای جزئی است و «از آنجا که دولت آگاهی تاریخی (روح یا جان) عینی شده است، تنها از راه عضویت در دولت است که فرد عینیت، حقیقت و زندگی اخلاق‌گرایانه دارد» (هگل، ۱۳۷۸، ۲۹۴). دولت صرفاً جایگاه وحدت و هماهنگی کلی همه اجزاء است. قوای گوناگون حکومتی درون دولت نیز باید یک کل را تشکیل دهند. قوا دارای هستی جداگانه و خودبسنده نیستند و اگر خودبسنده بودند دیگر نیازی به اتحاد با یکدیگر نداشتند (هگل، ۱۳۷۸، ۳۲۸). بدین ترتیب هگل تفکیک کامل قوا از یکدیگر را رد کرده و موجب نابودی اصل یگانگی دولت می‌داند (هگل، ۱۳۷۸، ۳۶۱). هگل هرگونه فرد محوری و تک‌انگاری را به‌عنوان نابودگر وحدت ملی و اجتماعی می‌شناسد.

هگل اعتقاد دارد که قانون اساسی حاصل تکامل تاریخی یک ملت است. قانون اساسی هر ملتی وابسته به پیشرفت خودآگاهی در تاریخ آن ملت است و چیزی است که فراتر از محصول فکر انسان قرار دارد. بنابراین هر ملتی قانون اساسی مناسب خود را در طول تاریخ ایجاد کرده است و به بیان بهتر، تدوین آن به معنای تکمیل و تصحیح پیشینه آن است (هگل، ۱۳۷۸، ۳۳۳). درواقع از دید هگل اصول تأسیسی دولت چیزی نیست که به ناگاه بتوان آن را ساخت. هگل با حق رأی مردم با اعمال حد و حدودی موافقت می‌نمود، اما آن را برای توده شهروندان نمی‌پسندید و حق رأی و پارلمان را طبقاتی و قشری، و متعلق به اصناف گوناگون می‌دانست و نه فرد فرد مردم (هگل، ۱۳۷۸، ۳۶۱-۳۶۲).

فنون قدرت نزد جان استوارت میل

به گفته میل بهترین روش برای اینکه یک ملت دارای یک حکومت بر پایه قانون شود «استفاده از روش تجربی و رفع خطا» و راه چاره یادگرفتن است (میل، ۱۳۸۹، ۴۲). «مشارکت عملی» فرد فرد مردم در امور حکومتی، نقطه کانونی ایده میل در باب ن فنون قدرت است. او بیان می‌کند: ماشین سیاسی به‌خودی‌خود کار نمی‌کند بلکه «همچنان که به دست مردم ساخته‌شده، به دست همان مردم و حتی مردم عادی باید به کار افتد. این ماشین نه تنها نیازمند رضایت افراد بلکه محتاج مشارکت فعال آن‌هاست» (میل، ۱۳۸۹، ۴۲). این نکته میل در مورد کار کردن ماشین سیاسی توسط مردم، برخلاف عقیده

قراردادگرایی چون هابز و لاک است که نقشی برای مشارکت عملی مردم در امور حکومتی قائل نمی‌شوند.

در حکومت نمایندگی انتخابی، مشارکت مردم و امکان بهره‌گیری از «خرد جمعی» با ایجاد نهادهای سیاسی‌ای که امکان مشارکت در آنها فراهم باشد، میسر می‌گردد. حکومت‌ها حتی با موافقت افکار عمومی نیز حق ندارند عقیده‌ای را به‌زور خاموش کنند (میل، ۱۳۸۹، ۱۵۰). از نگاه میل وجود «تنوع» که به‌وسیله آزادی تضمین می‌شود، شرط ضروری حرکت و پیشرفت مدنظر وی است.

میل در کتاب حکومت انتخابی استدلال‌هایی در راستای مخالفت با دخالت دولت در بسیاری از امور جامعه را بیان می‌کند. او بر این نظر است که مردم جریان عادی اقتصادی و صنعتی را بهتر از حکومت اداره می‌کنند. در اموری نیز که مردم مهارت لازم را ندارند، بهتر است که در روند آزمون و خطا انجام آن امور را خود فراگیرند؛ و مهم‌ترین استدلال این است که دادن اختیارات گسترده به عمال حکومت فسادزا و زیان‌بار است (میل، ۱۳۸۹، ۸۸-۹۱). اما از آنجا که اصل فایده، اصل و اساس وجود دولت و حکومت است، دخالت حکومت در تأمین امکانات اولیه به‌ویژه آموزش مقدماتی برای همگان ضروری است (میل، ۱۳۸۹، ۱۹۲-۱۹۳). در مورد نحوه مشارکت در حکومت، میل نتیجه می‌گیرد که از آنجا که همه افراد نمی‌توانند در همه امور سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند، کمال مطلوب حکومت مردمی، «حکومت انتخابی نمایندگی» خواهد بود (میل، ۱۳۸۹). حق رأی فردی همگانی فنون اصلی موردنظر میل است که البته با نظریه نخبه‌گرایانه حق «رأی اضافی» برای دانشمندان و روشنفکران و رهبران اقتصادی و با در نظر گرفتن ملاحظات مطرح می‌گردد که در ادامه نخبه‌گرایی تحدید شده فایده‌بخش وی قرار دارد (میل، ۱۳۸۹، ۲۰۲-۲۰۳).

جدول شماره (۲): دوران شکوه حکومت‌مندی مکانیکی

انديشمندان دوره شکوه حکومت‌مندی مکانیکی	خرد حکومت	نهاده‌ها و سازوکارها	فنون قدرت
کانت	- شناخت پدیده‌ها توسط خرد - علی و تجربه - انسان‌شناسی فردگرایانه - انسان موجود خردمند آزاد - خودقانونگذار - ایجاد وضع مدنی و دولت - به‌عنوان اجتماع حقوقی، به دلیل - تعارض حق آزادی انسان‌ها	- حاکمیت قانون - انتخابات - سه قوه قانون‌گذار، اجرایی و قضایی - جمهوری به‌عنوان حکومت برتر - اهمیت نوع قانون بیش از نوع حکومت	- اراده همگانی به‌عنوان تنها قدرت قانون‌گذار و برتر. - حفظ حقوق طبیعی آزادی و برابری برای همگان توسط قانون - وضع شده توسط شهروندان فعال - استقلال مدنی به‌عنوان معیار حق رأی و شهروندی فعال
هگل	- جهان، عینیت یافتگی آگاهی تاریخی و قابل شناختن. - انسان موجودی اجتماعی و تاریخی - تکامل تاریخی در جهت آگاهی به آزادی - فرد سلولی در ارگانیسم دولت	- قوای سه‌گانه مرتبط باهم - قوه قانون‌گذاری - قوه مجریه (قوه قضاییه و پلیس را هم شامل می‌شود) - پادشاهی مشروطه به‌عنوان تبلور یگانگی فرد و جمع - پارلمان طبقاتی و صنفی	- رد فردگرایی به‌عنوان نابودگر وحدت ملی و اجتماعی - جامعه مدنی جایگاه فردیت و دولت جایگاه کلیت - قوای گوناگون باید یک کل به‌هم پیوسته را تشکیل دهند - انتخابات به‌صورت صنفی و غیر فردی
میل	- شناخت واقعیت جهان توسط خرد و تجربه و روش علمی - استقرایی - رهیافت فایده‌گرایانه - انسان موجود آگاه آزاد خود - قانون‌گذار - شادکامی افراد هدف نهایی دولت	- اهمیت شکل و ساختار حکومت در شادکامی - حکومت انتخابی نمایندگی - پارلمان انتخابی همگانی - تفکیک قوا - نظارت بر همه بر عهده پارلمان - دخالت حکومت برای تأمین حداقل امکانات اولیه آموزشی و بهداشتی در جهت حفظ عدالت و شادکامی عمومی	- آزادی بیان و عقیده - استفاده از خرد جمعی و مشارکت همگانی - نخبه‌گرایی تحدید شده

بحران (زوال) حکومت‌مندی مکانیکی

با گذار از عصر روشنگری به عصر جدیدی که برآمده از تحولات کلان سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نظیر انقلاب‌های سیاسی و صنعتی بود و پدیدار شدن اندیشه‌های اشتراکی و متعاقباً ظهور متفکری نظیر کارل مارکس و پیروانش نشانه‌های زوال و بحران حکومت‌مندی مکانیکی مشاهده گردید. مفاهیم و مقوماتی که با اندیشه‌های ماکیاولی، هابز و اصحاب قرارداد اجتماعی در قالب حکومت‌مندی مکانیکی صورت‌بندی و تأسیس شد و با کوشش‌های فکری مونتسکیو، کانت، هگل و دیگران در قالب فناوری‌های قدرت همچون درخت تناوری غرس شده و به شکوفایی رسیده بود، با ورود به قرون جدید در برابر تندباد جنبش‌های اجتماعی برآمده از اندیشه‌های اشتراکی و مارکسیستی به لرزه درآمد. اگرچه سرچشمه و آبشخور بحران‌های حکومت‌مندی با اندیشه و آثار مارکس در اواسط قرن نوزده آغاز می‌گردد، اما در میانه قرن بیستم این امر با متفکران دیگری نظیر هابرماس، هایک و نوزیک تداوم پیدا می‌کند.

در این میان نکته قابل تأمل به چالش کشیده شدن حکومت‌مندی مکانیکی از دو نظرگاه متضاد مارکسیستی و لیبرال در این قرن است. بر این مبنا هرچند هابرماس متفکری است که در ساحت مکتب انتقادی قرار می‌گیرد که علقه‌های چپ دارد ولی نوزیک از منطری مقابل و متضاد با اندیشه‌های چپ و مارکسیستی و از نظرگاه لیبرال و نئولیبرال درصدد هجمه به مؤلفه‌های حکومت‌مندی در اواخر قرن بیستم هست. در گستره این همنوایی و همراهی دو مکتب متضاد در به چالش کشیدن حکومت‌مندی اگرچه مارکس در قامت بنیان‌گذار این بحران درصدد الغای حکومت از دیدگاهی اشتراکی است، در سده بعدی متفکری نظیر رابرت نوزیک از منطری لیبرالی در جستجوی کوچک‌سازی و کمینه کردن قدرت حکومت است. در میانه این دو مکتب هابرماس به دنبال نقد حکومت‌مندی سرمایه‌داری در قالب بحران‌های متعددی برآمده از آن است. بر این مبنا هرچند مارکس و نوزیک از دو دیدگاه مخالف در پی تفاسیر و تعابیر خودشان از عدالت درصدد به چالش کشیدن حکومت‌مندی برآمده از لویاتان هابز بودند هابرماس نگران دست‌اندازی حکومت سرمایه‌داری به حوزه‌های عمومی بود. بدین منوال مارکس در تقابل با مفاهیم و فنون

حکمرانی برآمده از اندیشه‌های عصر روشنگری در سال ۱۸۶۷ با انتشار کتاب سرمایه شروع به طراحی مفاهیم و ضد فنون در جهت هجمه به حکومت‌مندی مکانیکی کرده؛ به‌طوری که ضد فنون او در قالب انقلاب سوسیالیستی، دیکتاتوری پرولتاریا و دولت شورایی در انقلاب ۱۹۱۷ روسیه به منصفه ظهور می‌رسد.

از سوی دیگر در جبهه مقابل متفکران لیبرال و نئولیبرالی نظیر رابرت نوزیک نیز در چارچوب کتاب «بی‌دولتی، دولت، آرمان‌شهر» درصدد است با کاربری نظریه استحقاق، باهمادگرایی و گسترش و استحکام حقوق انسانی دولت حداقلی یا کمینه مدنظر خود را صورت‌بندی کند، دولتی که برخلاف حکومت‌مندی فراگیر لویاتانی، کارکردهای محدود نظیر محافظت از افراد در برابر زور و دزدی و کلاهبرداری را دارد. در این بین، هابرماس به‌دوراز مطلق‌گرایی مارکسی که در جهت حذف کامل حکومت از عرصه اجتماعی است و کمینه‌گرایی لیبرالی نوزیک که در جهت کوچک‌سازی دولت است، در جستجوی شناسایی و فهم انتقادی بحران‌های است که دولت سرمایه‌داری در حوزه‌های اقتصادی، عقلانی، مشروعیت و انگیزش دچار آن است. بر این اساس او در قالب کتاب بحران مشروعیت؛ تئوری دولت سرمایه‌داری مدرن به ارزیابی این نارسایی‌ها پرداخته و تلاش می‌کند بر مبنای مفاهیم و فئونی نظیر عقلانیت فرهنگی، نظریه مفاهیم، کنش‌های کلامی ایده آل و درنهایت تأکید بر اهمیت حوزه عمومی راه‌حلی را در جهت عبور از این بحران‌های حکومت‌مندی مکانیکی عصر سرمایه‌داری ارائه دهد.

زوال از سوی روسو، مارکس و بعدها نوزیک و هابرماس از جناح چپ و راست ترسیم گردید. زوال حکومت‌مندی مکانیکی از این جهت بررسی می‌گردد که به گفته الکساندر ونت باوجود فناوری اطلاعات، امکان شکل‌گیری لویاتان جهانی وجود دارد. تبلور قدرت در ماشین حکومت یعنی همان لویاتان هابزی در عصر اطلاعات دچار زوال شده است و روندها و رویه‌های شکل‌گیری لویاتان جهانی امکان بروز پیدا کرده است و منطق نیوتنی قدرت جای خود را به منطق کوانتومی قدرت داده است. برای ترسیم این روایت به سراغ مارکس می‌رویم و نقدهای مبنایی، نهادی و فنی او بر حکومت‌مندی مکانیکی را بررسی کرده و سپس از جریان راست نوزیم و از جریان چپ هابرماس را به‌عنوان آخرین مدافعان

لوائتان هابزی بررسی می کنیم که با موج عصر اطلاعات این مقاومت نیز از بین می رود و حکومت مندی مکانیکی به زوال دچار می گردد.

خرد سیاسی در اندیشه متفکران عصر بحران حکومت مندی مکانیکی

در این بخش منظومه فکری سیاسی اندیشمندان اساسی و مؤثر دوران بحران حکومت مندی مکانیکی را بررسی می کنیم. اندیشمندان بسیار مؤثر این دوران از طیف های متفاوت، که بحران های حکمرانی مدرن در اندیشه آنان بازتاب یافته است مارکس، هابرماس و نوزیک خواهند بود.

خرد سیاسی مارکس

قطع به یقین هر متفکری سیاسی در منظومه و دستگاه فکر خویش بی نیاز از اندیشیدن و خردورزی در حوزه حکومت نیست، بر این مبنا حتی اندیشه ورز ضد دولتی نظیر کارل مارکس نیز از این امر مستثنا نیست، به طوری که او نیز در ضدیت با حکومت مندی مکانیکی مبانی خرد سیاسی را صورت بندی می کند، که مبتنی بر تصور مادی او از تاریخ و مصادره دستگاه دیالکتیک هگل علیه نظریه هگل که واجد این امر بود که تنها چیز حقیقی درباره رویدادهای واقعی جنبه عقلانی آنهاست، با این مدعا که نظریات هگل بازتاب منافع طبقاتی روشنفکران بورژوا است. در خرد سیاسی برآمده از ماتریالیسم دیالکتیک مارکس برخلاف هگل نیروی محرک تاریخ هیچ چیز غیرمادی مانند روح یا اندیشه یا هر مفهوم مجرد دیگری نبوده، بلکه روابطی بود که انسان ها در بستر عینیاتی نظیر؛ فرایندهای اقتصادی، تولیدی و شکل گیری طبقات برقرار می کردند (لنکستر، ۱۳۸۳: ۱۳۲۵).

در چنین بستر دیالکتیکی، مارکس مبنای خرد سیاسی اش را در گام نخست با این گزاره راهبردی در مانیفست کمونیست که «تاریخ تمام جوامع تاکنون موجود، تاریخ مبارزات طبقاتی بوده است» (مارکس، ۱۳۸۶: ۲۷۶) صورت بندی کرده و تضاد طبقاتی را به عنوان مبنای مهم عقل سیاسی اش ارائه می کند. او در ادامه با تأکید بر اینکه «آزاده و برده ... استاد کارگاه و پیشه ور روزمزد، در یک کلام، ستمگر و ستم دیده با یکدیگر ستیزی دائمی داشته و به پیکاری بی وقفه، گاه نهان، گاه آشکار، دست یازیده اند، پیکاری که هر بار یا

به نوسازی انقلابی کل جامعه یا به نابودی توأمان طبقات در حال پیکار انجامیده است» (مارکس، ۱۳۸۶: ۲۷۶) روند دیالکتیکی این تضاد را در خرد سیاسی خود نمایان می‌کند. این دیالکتیک درواقع ریشه در تضاد موجود در زیرساخت اقتصادی (نیروی تولید) و روبنای سیاسی/دولت (روابط تولید) به‌عنوان بخش کانونی خرد سیاسی او دارد. مارکس بر پایه این خرد سیاسی آنتاگونیستی و در این روند دیالکتیکی تلاش می‌کند راه سراسر ناهموار خود را جهت نیل به زوال دولت در کمون نهایی هموار کند.

خرد سیاسی هابرماس

نگاه انتقادی به حکومت‌مندی مکانیکی در قرن بیستم باوجود تحولات عظیم برآمده از انقلاب ۱۹۱۷ که ادعای زوال حکومت بر مبنای خرد سیاسی مارکس را داشت، با توجه بحران‌های درون‌زای دولت سرمایه‌داری در غرب در خرد سیاسی متفکر میانه‌رو اما منتقد برآمده از مکتب انتقادی نظیر هابرماس تداوم یافت. برای فهم نقد هابرماس بر حکومت‌مندی مکانیکی باید به مبانی خرد سیاسی او ره یافت. هابرماس در کتاب *نظریه کنش/ارتباطی مبانی خرد سیاسی* ای را بر پایه دو مفهوم کنش ارتباطی و زیست جهان بدین گونه صورت‌بندی می‌کند: «وقتی تعبیر عقلانی را به کار می‌بریم فرض ما این است که بین عقلانیت و دانش رابطه نزدیکی وجود دارد» (هابرماس، ۱۳۸۴: ۶۱).

هابرماس با کاربرد سه کلیدواژه «ارتباط»، «عقلانیت» و «دانش» در این عبارت کوتاه، مبانی خرد خود را برای این گزاره استراتژیک پی‌ریزی می‌کند که «بین فهم کنش ارتباطی و ساختن یک تفسیر عقلانی رابطه‌ای بنیادی وجود دارد» (هابرماس، ۱۳۸۴: ۱۹۴). هابرماس پس از شکل‌دهی به دوپایه اصلی خرد سیاسی‌اش در قامت عقلانیت و کنش ارتباطی، تلاش می‌کند ربط وثیق این مفاهیم را با مفهوم اصلی دیگر عقل سیاسی‌اش این گونه برقرار کند: «کنش ارتباطی متکی به متن موقعیت‌های خاص است که به‌نوبه خود نمایشگر بخش‌هایی از جهان زیست یعنی جایی است که مشارکت‌کنندگان در آن در حال هم‌کنشی به سر می‌برند. با استفاده از مفهوم جهان زیست می‌توان ارتباط بین نظریه کنش و مفاهیم اصلی نظریه اجتماعی را تأمین کرد» (هابرماس، ۱۳۸۴: ۳۸۲). هابرماس در ادامه

کتاب خود با وضوح بیشتر به این امر تأکید می‌کند که زیست جهان، مکمل مفهوم کنش ارتباطی و کامل‌کننده عناصر خرد سیاسی‌اش است.

خرد سیاسی نوزیک

نقد خرد سیاسی حکومت‌مندی مکانیکی و دولت برآمده از آن نه تنها در ساحت اندیشه سیاسی متفکران ضد دولتی نظیر مارکس و اندیشمندان منتقدی همچون هابرماس بلکه در جریان فکری مخالف آن، یعنی در بین متفکران لیبرالی همانند «رابرت نوزیک» نیز تداوم داشته است. نوزیک خرد سیاسی خود را برای نقد حکومت‌مندی مکانیکی بر استوانه اندیشه لیبرالیسم یعنی حقوق فرد استوار می‌کند. او در همان سطور نخستین کتاب شهیرش «بی‌دولتی، دولت، آرمانشهر» که به نوعی مانیفست او در نقد دولت لویاتانی حاصل از اجرای خرد حکومت‌مندی مکانیکی است، می‌نویسد: «آدمیان حقوقی دارند، و کارهایی هست که هیچ شخصی یا گروهی نمی‌تواند با آنان انجام دهد، مگر با نقض حقوقشان». (نوزیک، ۱۳۹۵: ۱) نوزیک در این عبارات در بادی امر با تأکید مؤکد بر حقوق خلل‌ناپذیر آدمیان در برابر دیگر اشخاص و اجتماعات، پایه‌های فردگرایانه اندیشه لیبرالیستی خود را به وضوح نمایان می‌کند و در ادامه با طرح یک گزاره استراتژیک و یک پرسش مهم که «حقوق آدمی چنان مستحکم و وسیع‌اند که می‌توان پرسید دولت و دولت‌مردان چه کاری را مجازند بکنند- اگر اصلاً مجاز به کاری باشند. حقوق فردی عرصه را برای دولت چقدر باز می‌گذارد؟» (نوزیک، ۱۳۹۵: ۱) پرده از باور رادیکالش بر خلل‌ناپذیر بودن حقوق فردی و اولویت و برتری آن بر دولت و اصحاب آن برمی‌دارد.

نوزیک با بهره‌گیری از این گزاره کانتی که «افراد هدف هستند و نه وسیله»، در برابر بعضی از نظریه‌پردازان که استدلال می‌کنند که می‌توان حقوق فردی را به حق قربانی خیر و مصلحت جامعه کرد می‌ایستد و با این استدلال «که قربانی کردن موجه برخی در راه برخی دیگر بی‌معناست» بر این باور است که حکومت‌ها نیز نباید قدرت اجبارکننده خود را در جهت واداشتن افراد برای انجام دادن کاری در جهت خیر اجتماعی یا افراد دیگر مورد استفاده قرار دهند (لسناف، ۱۳۸۹: ۳۶۴ و ۳۶۵). بر این مبنا، نوزیک خرد سیاسی خود

را به‌عنوان یک لیبرتارین بر حقوق گسترده فردی در برابر به حداقل رساندن اقتدار حکومت در قالب دولت کمینه قرار استوار می‌کند.

نهاد و سازوکارهای حکمرانی در اندیشه منتقدان حکومت‌مندی مکانیکی

منتقدان حکومت‌مندی مکانیکی مدرن با توجه به مبانی فکر سیاسی خویش و در جهت نیل به‌غایت سیاسی مدنظر خود، به بررسی سازوکارها و نهادهای حکمرانی مدرن پرداخته و نقدها و نظراتی را در این زمینه مطرح می‌نمایند.

نهادها و سازوکارهای حکمرانی مارکس

مارکس به‌عنوان یک متفکر انقلابی و ضد حکومت «در حقیقت، سخن‌چندانی در جزئیات انقلاب نگفته است و در مورد آنچه بعد از آن واقع خواهد شد تقریباً ساکت است. وی کار خویش را در اصل، آگاه گرداندن کارگران به جایگاه خویش در تاریخ و ضرورت پروراندن بینش سیاسی و مهارت سازمانی آنان می‌دانست» (لنکستر، ۱۳۸۳: ۱۳۴۵). با این وجود مارکس در بخشی از رساله کوچکی با نام "نقد برنامه یوتا" به دیکتاتوری پرولتاریا به‌عنوان حکومت در حال گذار اشاره کوتاهی می‌کند، او ابتدا با طرح این پرسش استراتژیک که «در جامعه‌ی کمونیستی، دولت شاهد چه تغییراتی خواهد بود؟» (مارکس، بی‌تا: ۳۵) تلاش می‌کند در پاسخی موجز به نهاد حکمرانی در فردای پس از فروپاشی دولت در کمون نهایی بپردازد؛ بر این مبنا در ادامه این رساله می‌گوید؛ «بین جامعه‌ی سرمایه‌داری و جامعه‌ی کمونیستی دوران گذار قرار دارد، منطبق با این دوران، یک دوران گذار سیاسی نیز وجود دارد که دولت آن، چیزی جز دیکتاتوری انقلابی پرولتاریا نمی‌تواند باشد» (مارکس، بی‌تا، ۳۵).

دولت پرولتری برآمده از انقلاب کمونیستی و فروپاشی بورژوازی در گام نخست باید بازمانده‌های نظام اقتصادی و سیاسی بورژوازی را از بطن جامعه محو کند که این همان دوره «گشتار انقلابی» نظام سرمایه‌داری به‌نظام اشتراکی (کمونیسم) است. مارکس در بیان کمونیست هم به تشکیل دولت بدین گونه اذعان دارد «که نخستین گام در انقلاب طبقه کارگر صعود پرولتاریا به جایگاه طبقه حاکم، یعنی پیروزی دموکراسی است ... جنبش

پرولتاریا همانا جنبش آگاهانه اکثریت عظیم در جهت منافع اکثریت عظیم است» (لنکستر، ۱۳۸۳: ۱۳۵۰). بر این مبنا و با در نظر داشت اندیشه ضد حکومتی مارکس و با دقت نظر به قلم اشارات او به نهادهای حکومتی، می توان دولت برآمده از دیکتاتوری پرولتاریا را تنها نهاد حکومتی در اندیشه مارکس دانست.

نهادها و سازوکارهای حکمرانی هابرماس

در میانه بررسی های مربوط به نهادهای حکومتی در جریان قدرتمند منتقدان حکومت مندی مکانیکی، هابرماس از این زاویه جایگاه ویژه ای دارد که نه در پی حذف کامل دولت و نه کوچک سازی افراطی این نهاد بلکه در جستجوی چرایی بحران هایی است که دولت برآمده از حکومت مندی مکانیکی با آن مواجه است. از منظر هابرماس در کتاب بحران مشروعیت «حتی در آن گروه از جوامع سرمایه داری که دولت نقش به سزایی در تنظیم امور دارد، توسعه اجتماعی متضمن تناقض ها یا بحران هایی است» (هابرماس، ۱۳۸۱: ۴۹) بر این مبنا در دیدگاه هابرماس دولت و سازوکارهای حکومتی در جامعه سرمایه داری از سوی بحران های چهارگانه ای تهدید می شود؛

۱) بحران اقتصادی به این دلیل که نظام اقتصادی ارزش مصرفی به میزان لازم را تولید نمی کند،

۲) با بحران عقلانیت مواجه خواهد بود زیرا نظام مدیریتی (اداری) تصمیمات عقلانی به میزان لازم را تولید نمی کند،

۳) درگیر بحران مشروعیت است چون که نظام مشروعیت بخش قادر به ایجاد انگیزش های تعمیم یافته یا انگیزه های عمومی نیست،

۴) با بحران انگیزش مواجه خواهد بود زیرا نظام فرهنگی - اجتماعی قادر به ایجاد معانی کنش برانگیز نیست (نوذری، ۱۳۸۶: ۶۱۵).

در مجموع، می توان گفت که هابرماس در بررسی دلایل بحران در حکومت مندی عصر سرمایه داری به نقش دولت در کاهش نقش شهروندان در تصمیم گیری ها و محدود بودن حوزه کنش ارتباطی می پردازد (هابرماس، ۱۳۸۱: ۱۳). بر این اساس معتقد است اگر

مدیریت دولتی در حل و اداره بحران ناکام بماند در آن صورت تاوانی که باید بپردازد عبارت است از نابودی و از بین رفتن مشروعیت (نوذری، ۱۳۸۶: ۶۱۷).

نهادهای و سازوکارهای حکمرانی نوزیک

نوزیک در بین سه متفکر عصر بحران حکومت‌مندی مکانیکی، دقیق‌ترین و صریح‌ترین نظرات را در باب سازوکارهای حکومتی و نهاد دولت داده است. او در بخش نخست کتاب بی‌دولتی، دولت، و آرمانشهر تلاش می‌کند تا نظریه بی‌دولتی را با ارائه شواهد و استدلال‌هایی رد کند و سپس موجه بودن دولت را تا زمانی که کمینه و حداقلی باشد را اثبات کند (لسناف، ۱۳۸۹: ۳۶۵). نوزیک برای به ثبوت رساندن وجوب دولت کمینه و احتیاج برای دولت حداقلی، از وضع طبیعی، که در نظر خیلی‌ها اوج بی‌دولتی هست، شروع می‌کند و می‌گوید «در وضع طبیعی خود فرد مجاز است حقوقش را اعمال کند، غرامت بخواهد و مجازات کند - یا دست‌کم همه تلاشش را برای انجام دادن این کارها بکند. اگر او خواست، دیگران مجازند در دفاع کردنش به او بپیوندند» (نوزیک، ۱۳۹۵: ۲۴).

نوزیک با این گزاره تبار دولت کمینه را از میان وضع طبیعی صورت‌بندی کرده و سپس با رد ادعاهای آنارشیست‌ها به‌ویژه طرفداران آنارشیسم سرمایه‌دارانه یا فردگرایانه که «مانند همه‌ی آنارشیست‌ها به دولت معترض هستند و ایراد دارند، اما ایرادشان این نیست که دولت زورگوست و قواعدی را تنفیذ می‌کند و به اجرا می‌گذارد. آنچه آن‌ها بدان ایراد دارند این است که یک‌نهاد واحد - دولت - مدعی انحصار تنفیذ اجباری قواعد است» (لسناف، ۱۳۸۹: ۳۶۷) به ایده انجمن‌های محافظ متقابل می‌رسد که به‌عنوان بستر تشکیل دولت کمینه هم بر مبنایشان زور نیست و هم ادعای انحصار اجبار نیستند. بر این مبنا او بر این باور است که انسان‌ها در وضعیت طبیعی برای دفع مهاجمان و یا خیرخواهی و با در عوض گرفتن چیزی به هم بپیوندند و انجمن‌های حفاظت متقابل را تأسیس کنند (نوزیک، ۱۳۹۵: ۲۴). سپس انجمنی به‌عنوان انجمن حفاظتی مسلط شکل می‌گیرد که بر این پایه، نوزیک سازوکار دولت به‌عنوان نهادی کمینه و کوچک در دنیای معاصر را بر مبنای

انحصار زور در یک سرزمین برای محافظت همگانی و باز توزیع محافظت همگانی صورت‌بندی می‌کند.

فنون قدرت در اندیشه منتقدان حکومت‌مندی مکانیکی

همبستگی خرد سیاسی و نهادهای برآمده از آن، موجبات شکل‌گیری فناوری‌های قدرت را در اندیشه هر سه منتقد حکومت‌مندی مکانیکی فراهم آورده است. در این بخش فنون قدرت در اندیشه این متفکران برجسته مورد مذاقه قرار می‌گیرد.

فنون قدرت مارکس

کارل مارکس به‌عنوان سرسلسله جریان منتقد، از آنجایی که اندیشه‌اش بر مبنای سرنگونی حکومت‌مندی مکانیکی بنا شده است، فئونی نظیر انقلاب و مبارزه طبقاتی و به تبع آن کاربرد خشونت را در چارچوب ضدیت با مکانیک حکومت ارائه می‌دهد. بر این اساس مارکس بر این باور است که «مبارزه طبقاتی مدام، مستلزم به کار گرفتن زور و خشونت، هم توسط طبقه حاکم از طریق اقتدار عمومی و هم توسط عناصر انقلابی است. در طرح مارکس، زور و نیرو یک ابزار نجات‌بخش است» (بلوم، ۱۳۷۳: ۸۴۱). در همین راستا کاربرد فن خشونت برای حکمرانی دیکتاتوری پرولتاریا برآمده از انقلاب کمونیستی از زمره فنون انقلابی است (لنکستر، ۱۳۸۳: ۱۳۴۵). قَلت نظرات مارکس در حوزه فنون انقلاب و خلأ فنون حکومتی بعد از انقلاب در آثار پرشمار او، توسط پیروانی نظیر لنین پر شده است به‌طوری که «لنین برنوشته‌های مقدس مارکس و انگلس، نظریه تاکتیک انقلابی و نیز آموزه‌هایی راجع به تحول مابعد انقلابی جامعه کمونیستی افزوده است» (بلوم، ۱۳۷۳: ۸۵۳) بر این مبنا که مارکس اندیشمندی است که آثارش نه در جهت استقرار و حکمرانی بلکه در سویه آگاهی بخشی و تغییر وضع موجود به‌ویژه انحلال حکومت‌مندی مکانیکی و فقدان فنون حکومت‌داری قابل توجیه است.

فنون قدرت هابرماس

رویه انتقادی مارکس بر حکومت‌مندی مکانیکی در حوزه فناوری‌های قدرت در اندیشه متفکری نظیر هابرماس نیز تداوم پیدا کرد با این تفاوت که هابرماس برخلاف مارکس در صدد است با ارائه فئونی از فروپاشی کامل دولت در عصر سرمایه‌داری ممانعت کند. بر این اساس آنچه از نظر هابرماس در حوزه حکمرانی اهمیت حیاتی دارد ایجاد محدودیت برای «ساختار قدرت» در جهت حفظ دولت است، بر این مبنا «به نظر هابرماس هجوم مداوم به شالوده‌های ارتباطی جامعه تهدید افزایش‌دهی را برای مصالحه دولت رفاهی در سرمایه‌داری پیشرفته ایجاد می‌کند» (هابرماس، ۱۳۸۴: ۴۷).

درواقع هابرماس با ارائه فئونی در جهت ممانعت از فروپاشی دولت، شبکه فکری شامل زیست‌جهان، کنش ارتباطی و حوزه عمومی را در سرتاسر آثارش پدید می‌آورد، سپس تبار آن‌ها را در قرن هجده و در شکل‌گیری حوزه عمومی در جوامع اروپایی می‌جوید؛ در قهوه‌خانه‌های لندن، سالن‌های مشهور پاریسی و تیشگزلشافتن آلمانی که در آن‌ها بحث عمومی شکل می‌گرفت، «واژه بحث در اینجا کلیدی است و پیشاپیش از نظریه‌ی کنش ارتباطی خبر می‌دهد... نوعی بحث و جدل انتقادی-عقلانی عمومی توسط اشخاص منفرد در مورد مسائل سیاسی بود که هدف از آن به مبارزه طلبیدن و حتی کنترل سلطه‌ی مقامات دولتی بود» (لسناف، ۱۳۸۹: ۴۱۴). بر این مبنا حوزه عمومی مبتنی بر جامعه مدنی که ریشه در منظومه پیچیده‌ای از روابط و مناسبات اجتماعی داشت شکل گرفت که نظم سیاسی جدید را به کمک فن عمومیت شکل داد که تحدیدکننده سلطه و قدرت مطلق دولت بود (هابرماس، ۱۳۸۸: ۱۴۳).

بدین منوال از دیدگاه هابرماس فئونی نظیر «کنش ارتباطی» یا مفاهیمی و «حوزه عمومی» می‌توانند به مثابه موانعی بر سر راه قدرت مطلقه حکومت‌مندی مکانیکی به شمار آیند. درواقع کنش ارتباطی برآمده از خرد ارتباطی و گسترش حوزه عمومی از فنون مؤثر او جهت نقد قدرت ابزاری و ممانعت از گسترش بحران در دولت سرمایه‌داری به جهت حاکمیت حکومت‌مندی مکانیکی است.

فنون قدرت نوزیک

نوزیک نیز همانند مارکس و هابرماس منتقد فراگیری حکمرانی فراگیر دولت برآمده از اندیشه حکومت‌مندی مکانیکی است. از این رو، در عصر بحران حکومت‌مندی مکانیکی از درون اندیشه لیبرالیسم و لیبرتاریانیسم فنون حکمرانی را در قالب دولت کمینه به حداقل خود می‌رساند. فنون حداقلی دولت کمینه ریشه در نظریه استحقاق نوزیک و سه اصل؛ تملک، انتقال و تصحیح دارند؛ بر این مبانی نوزیک فن عدم باز توزیع را صورت‌بندی می‌کند و استدلال می‌کند؛ «مالیات‌گیری دولت برای تأمین خدمات رفاهی، انتقالی اجباری و ناعادلانه است... این باز توزیع از اشخاصی به نفع اشخاص دیگر استفاده می‌کند. از نظر اخلاقی این کار چندان فرقی با دزدی ندارد» (لسناف، ۱۳۸۹: ۳۷۶) نوزیک حتی در نقد دولت لیبرال کلاسیک در فصل سوم کتاب بی‌دولتی، دولت، و آرمانشهر، می‌گوید «به نظر می‌رسد دولت شبگرد نظریه‌ی لیبرال کلاسیک... باز توزیع گر است» (نوزیک، ۱۳۹۵: ۴۳).

تمام تلاش نوزیک در کتابش، مستدل کردن کاربرد فن عدم باز توزیع بر این اساس است که در خرد سیاسی لیبرال او «هرگونه توزیعی یا در اثر «دست‌نپیدای» نیروهای غیرشخصی بازار است و یا هدیه‌ای است که افراد به همدیگر می‌دهند. توزیع و باز توزیع اجباری مشروعیت ندارد» (بلوم، ۱۳۷۳: ۹۲۸).

نوزیک برای رفع کاستی‌های فن عدم باز توزیع در مواقع خاص اجتماعی نظیر عدم توانایی فقرای جامعه در خرید خدمات حفاظتی، از دومین فنش یعنی «جبران عادلانه» بهره می‌گیرد و در توجیه آن می‌گوید؛ «باز توزیعی بودن یا نبودن تأمین خدمات حفاظتی برای عده‌ای از افراد به دست دیگران به دلایل این کار بستگی دارد. اکنون می‌دانیم این نوع تأمین خدمات لزوماً باز توزیعی نیست، چون آن را بر اساس دلایلی غیر از دلایل باز توزیعی، یعنی بر اساس دلایل فراهم‌شده در اصل غرامت، می‌توان توجیه کرد» (نوزیک، ۱۳۹۵: ۱۵۴).

نوزیک با کاربرد این دو فن نشان می‌دهد که در برابر گستره استیلای دولت برآمده از حکومت‌مندی مکانیکی، دولت کمینه او چقدر عرصه محدودی برای کاربرد فنون قدرت

در میان جامعه دارد. هرچند در اندیشه او همانند مارکس دولت و فنون آن دچار فرسایش و درنهایت زوال نمی‌شوند و یا همانند هابرماس دچار بحران، اما دولت به قول او به شبگردی می‌ماند که در جهت پاسداری از جامعه در مقابل دزدان است نه کمتر نه بیشتر.

جدول شماره (۳): بحران حکومت‌مندی مکانیکی

متفکران دوران بحران حکومت‌مندی	خرد سیاسی	نهادهای و سازوکارها	فنون قدرت
مارکس	- خرد انتقادی - ماتریالیسم دیالکتیک - زیربنا بودن اقتصاد	دیکتاتوری پرولتاریا	- انقلاب - مبارزه طبقاتی
هابرماس	- عقلانیت انتقادی - زیست جهان	- نه حذف کامل دولت و نه کوچک‌سازی افراطی این نهاد - جستجوی بحران‌های دولت: بحران اقتصادی، بحران عقلانیت، بحران مشروعیت، بحران انگیزش	- حوزه عمومی - کنش ارتباطی
نوزیک	- عقلانیت لیبرال - فردگرا	- دولت کمینه	- عدم باز توزیع - جبران عادلانه

نتیجه‌گیری

حکومت‌مندی مکانیکی برآمده از اندیشه سیاسی متفکرانی است که متأثر از زمینه و زمانه فکری و اجتماعی خود، مدلی از حکمرانی را صورت‌بندی کردند که برای نخستین بار موجبات شکل‌گیری مکانیک قدرت را فراهم آورد. بدین‌صورت سیر تحول اندیشه هر

نوع حکومت‌مندی در تاریخ سیاسی را می‌توان بر سه دوره و مقطع زمانی؛ برآمدن، شکوه و زوال تقسیم کرد. بر این منوال سه دسته از متفکران متناسب با هر دوره قابل‌شناسایی هستند. در دوره تأسیس و ایجاد وضعیت حکومت‌مندی مکانیکی می‌توان توماس هابز، جان لاک و منتسکیو را در زمره مؤثران دانست. در دوره شکوه که حکومت‌مندی مکانیکی به تثبیت و قوام رسید، امانوئل کانت، جان استوارت میل و هگل از اندیشمندان قوام‌دهنده این نوع حکومت‌مندی هستند. با ظاهر گشتن مسائل و معضلات درون دولت ملت‌های نوین، اندیشمندانی به بحث درباره چالش‌های ایجادشده در این جوامع و ارائه بدیل‌های گوناگون پرداختند.

از اندیشمندانی که پاسخ‌هایی از این دست ارائه نموده‌اند می‌توان از مارکس، نوزیک و هابرماس نام برد. بر اساس فهم نظریه‌های سیاسی و منطق اسپریگنر اندیشه سیاسی به بخش‌های ترسیم وضع موجود، آسیب‌ها، آرمانشهر و راه‌کار اشاره دارد و به‌نوعی این مقاله مسئله حکومت‌مندی مکانیکی را با سه بعد تأسیس ترسیم وضع موجود و نقد گذشته، شکوه ترسیم آرمانشهر و آسیب‌شناسی و راه‌کار یعنی زوال تحلیل کرد. بر این اساس، با ظهور متفکری نظیر توماس هابز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین متفکران دوره تأسیس حکومت‌مندی مکانیکی، برای نخستین بار با تألیف کتاب لویاتان مفهوم مکانیک قدرت را وارد اندیشه سیاسی کرد. بدین ترتیب هابز نقطه عطف و آغازی را برای اندیشه حکمرانی مدرن بر مبنای دغدغه اصلی‌اش یعنی امنیت صورت‌بندی کرد.

در ادامه جان لاک تداوم‌بخش اندیشه حکمرانی در شکل یک تن‌واره سیاسی بود. اگر خرد حکمرانی هابز برآمده از لویاتان عظیم‌الجثه در جهت حفظ امنیت بود، اندیشه حکمرانی لاک در قالب تن‌واره سیاسی به دنبال حفظ حقوق طبیعی به‌ویژه حق مالکیت بود. در میان مؤسسين، منتسکیو با نوشتن روح القوانين تلاش کرد تناسبی بین نوع قوانین و اقلیم و قدرت حکومتی برآمده از آن ایجاد کرده و با نشان دادن دلایل تفاوت در شکل حکومت‌ها در قالب جمهوری، مشروطه و استبدادی، اساس اندیشه حکمرانی مکانیکی را از این منظر تبیین کرده و تداوم بخشید.

با تأسیس و تثبیت اندیشه سیاسی مرتبط با حکومت‌مندی مکانیکی در اندیشه سه متفکر فوق‌الذکر، عصر شکوه و برآمدن حکومت‌مندی مکانیکی با بسط و توسعه اندیشه متفکرانی نظیر کانت، هگل و جان استوارت میل فرارسید. در دوران شکوه، این متفکران در پی تبیین چگونگی حکمرانی و حدود مسئولیت‌های دولت منتج از اندیشه حکومت‌مندی مکانیکی بودند. از این‌رو، کانت مبنای حکمرانی و اساس ایده دولت را بر اصل حقوق ذاتی انسان‌ها قرارداد و شیوه حکومت بر یک جامعه هم‌سود و چارچوب آن را بر پایه قوانین طبیعی آزادی و برابری انسان‌ها بنا نهاد. اندیشه سیاسی حکومت‌مندی در فلسفه هگل به اوج خود می‌رسد.

در ایده دولت هگل، ویژگی‌های فردی و جمعی با یکدیگر پیوند خورده و در نهادهای دولت به‌عنوان یگانه پیش‌شرط سعادت همگانی متبلور می‌شوند. در عصر شکوه حکومت‌مندی مکانیکی، جان استوارت میل با ابتناء به مکتب فایده‌گرایی اصول اخلاقی را در پیوند با نتایج عملی آن‌ها سنجیده و ماشین سیاسی را در قالب حکومت انتخابی تصویر کرد که در جهت مشارکت بیشتر مردم در حکومت و بیشترین فایده برای بیشترین افراد بود. با ورود افکار دموکراتیکی نظیر اندیشه‌های میل به درون نظریه حکمرانی روند زوال مکانیک قدرت فراگیری که با هابز نضج گرفته بود آغاز شد.

ظهور اندیشه‌های انقلابی و ضد دولتی مارکس بارزترین نشانه عصر بحران حکومت‌مندی مکانیکی است. مارکس با خرد سیاسی که برآمده از تصور مادی از تاریخ بود و با مصادره کردن دستگاه دیالکتیک هگل در جهت توجیه مبارزه طبقاتی علیه دولت بورژوازی اندیشه ضد حکومت‌مندی را صورت‌بندی کرد که باعث شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی شد که به دنبال زوال کامل دولت بودند.

با حملات مارکس و پیروانش بر حکومت‌مندی مکانیکی و گسترش انقلاب‌های ضد حکومت بورژوازی در اوایل قرن بیستم، دولت برآمده از حکومت‌مندی مکانیکی و سرمایه‌داری دچار بحران‌های عدیده‌ای شد که در این‌بین متفکر تیزبینی نظیر یورگن هابرماس در چارچوب کتاب شهرش؛ بحران مشروعیت، تئوری دولت سرمایه‌داری مدرن به چهار بحران اصلی این دولت پرداخت و با ارائه فنونی نظیر کنش ارتباطی

و حوزه عمومی در جستجوی مفری در جهت گذار از این بحران بود. با این وجود، تنگنایی که حکومت‌مندی مکانیکی فراگیر در قرن بیستم با آن روبرو شده بود ادامه پیدا کرد، به طوری که متفکری همچون رابرت نوزیک که در جرگه لیبرتاریان‌ها و در مقابل جریان مارکسیسم قرار می‌گرفت نیز از منظر لیبرال با تألیف کتاب؛ بی‌دولتی، دولت، و آرمانشهر، به نقد دولت برآمده از اندیشه حکومت‌مندی مکانیکی پرداخت. نوزیک با ارائه تئوری دولت کمینه یا کوچک هرچند در مقابل اندیشه زوال کامل دولت ایستاد، اما فراگیری تام و تمام دولت منتج از حکومت‌مندی مکانیکی را با چالش مهمی روبرو ساخت. در قرن بیست و یکم الکساندر ونت اعلام می‌کند دولت جهانی اجتناب‌ناپذیر است و اگر در گذشته لویاتان جهانی به علت محدودیت فناوری امکان تحقق نداشت اکنون با سرعت زیاد به سمت دولت جهانی در حال حرکت هستیم (ونت، ۱۴۰۰: ۷۸). به یک معنا نقدهای نوزیک و هابرماس نیز نتوانست در برابر موج عصر اطلاعات دوام آورد و مکانیک قدرت لویاتانی در برابر منطق قدرت کوانتومی عصر دیجیتال با فن‌آوری‌های هوش مصنوعی تاب تحمل نداشتند و زوال حکومت‌مندی مکانیکی روی داد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Rouhollah Eslami

Somayeh Maleki

<https://orcid.org/0000-0001-7429-6105>

<https://orcid.org/0009-0004-9228-0157>

منابع

- آگامبن، جورجیو (۱۳۹۵)، *وضعیت/استثنائی*، ترجمه پویا ایمانی، تهران: نشر نی
- دیرکس، هانس (۱۳۹۱)، *انسان شناسی فلسفی*، ترجمه محمدرضا بهشتی، تهران: هرمس.
- کانت (۱۳۸۱)، *دین در محدوده عقل تنها*، ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی، تهران: نقش و نگار.
- کانت (۱۳۹۸)، *فلسفه حقوق*، ترجمه منوچهر صانعی دره بیدی، تهران: نقش و نگار.
- گای، ماری (۱۳۹۱)، *شهروند در تاریخ اندیشه غرب*، ترجمه عباس باقری، تهران: فرزانه روز.

لاوین.ت.ز (۱۳۹۱)، *از سقراط تا سارتر*، تهران: نگاه.

میل، جان استوارت (۱۳۸۹)، *حکومت انتخابی*، ترجمه علی رامین، تهران: نشر نی.

میل، جان استوارت (۱۳۸۸)، *فایده‌گرایی*، ترجمه مرتضی مردیها، تهران: نشر نی.

میل، جان استوارت (۱۳۷۵)، *رساله درباره آزادی*، ترجمه جواد شیخ‌الاسلامی، تهران: انتشارات علمی فرهنگی.

هگل، (۱۳۷۸)، *عناصر فلسفه حق*، ترجمه مهید ایرانی طلب، تهران: پروین.

بلوم، ویلیام تی، (۱۳۷۳)، *نظریه‌های نظام سیاسی کلاسیک‌های اندیشه سیاسی و تحلیل سیاسی نوین*، جلد دوم، ترجمه احمد تدین، تهران: آران.

لسناف، مایکل ایچ، (۱۳۸۹)، *فیلسوفان سیاسی قرن بیستم*، ترجمه‌ی خشایار دیهیمی، تهران: ماهی. لنکستر، لین و، (۱۳۸۳) *خدایان اندیشه سیاسی*، جلد سوم، ترجمه علی رامین، چاپ سوم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

مارکس، کارل، انگلس، فردریک، (۱۳۸۶)، *مانیفست کمونیست*، ترجمه حسن مرتضوی و محمود عبادیان، در: *مانیفست پس از ۱۵۰ سال*، گردآوری و ترجمه حسن مرتضوی، تهران: آگاه.

مارکس، کارل (بی‌تا) *نقد برنامه یوتا*، ترجمه عباس میلانی.

نوزیک، رابرت، (۱۳۹۵)، *بی‌دولتی، دولت، و آرمانشهر*، ترجمه محسن رنجبر، تهران: مرکز.

نوذری، حسینعلی، (۱۳۸۶)، *بازخوانی هابرماس*، تهران: چشمه.

هابرماس، یورگن، (۱۳۸۱)، *بحران مشروعیت تئوری دولت سرمایه‌داری مدرن*، ترجمه جهانگیر معینی، تهران: گام نو.

هابرماس، یورگن، (۱۳۸۴)، *نظریه کنش ارتباطی*، جلد یک، ترجمه انگلیسی توماس مک‌کارتی، ترجمه فارسی کمال پولادی، تهران: روزنامه ایران، موسسه انتشاراتی.

هابرماس، یورگن، (۱۳۸۸)، *دگرگونی ساختاری در حوزه عمومی*، ترجمه جمال محمدی، تهران: نشر افکار.

دریفوس، هیوبرت و رایینو، پل، (۱۳۹۸)، *میشل فوکو: فراسوی ساختگرایی و هرمنیوتیک*، ترجمه حسین بشیریه، چاپ دوازدهم، تهران: نشر نی.

دین، میشل، (۱۳۹۶)، *حکومت‌اندیشی: قدرت و تدبیر در جامعه مدرن*، ترجمه کرم حبیب‌پور گتایی، تهران: نشر مهاجر.

فوکو، میشل، (۱۳۸۹)، *تاتر فلسفه: گزیده‌ای از درس‌گفتارها، کوتاه‌نوشت‌ها، گفت‌وگوها و...*، ترجمه نیکو سرخوش و افشین جهان‌دیده. تهران: نی.

فوکو، میشل (۱۳۹۹)، *امنیت، قلمرو، جمعیت*، ترجمه محمد جواد سیدی، تهران: نشر چشمه

فوکو، میشل (۱۳۸۹)، *تولد زیست سیاست*، ترجمه رضا نجف زاده، تهران: نشر نی

فوکو، میشل (۱۴۰۰)، *حکمرانی بر خود و دیگران*، ترجمه محمد جواد سیدی، تهران: نشر چشمه

فوکو، میشل (۱۳۹۰)، *باید از جامعه دفاع کرد*، مترجم رضا نجف زاده، تهران: نشر رخداده نو

هابز، توماس، (۱۳۹۶)، *لویاتان*، ترجمه حسین بشیریه، تهران: نی.

لاک، جان، (۱۳۸۷)، *رساله‌ای درباره حکومت*، ترجمه حمید عضدانلو تهران: نی.

مونته‌سکیو، (۱۳۴۹)، *روح القوانين*، ترجمه علی اکبر مهتدی، تهران: انتشارات امیرکبیر.

ونت، الکساندر (۱۴۰۰)، *چرا دولت جهانی اجتناب ناپذیر است؟* ترجمه حسین سلیمی، تهران: انتشارات علمی

References

- Amos, Karin. (2010). Governance and governmentality: relation and relevance of two prominent social scientific concepts for comparative education. *Educação e Pesquisa*, 36(spe), 23-38.
- Hein Jessen, M., & von Eggers, N. (2020). Governmentality and Statification: Towards a Foucauldian Theory of the State. *Theory, Culture & Society*, 37(1), 53-72.

Translated References into English

- Agamben, Georgiou (2015), *State of exception*, dynamic translation of Imani, Tehran: Ney Publishing. [In Persian]
- Kant (2018), *Philosophy of Law*, translated by Manouchehr Saneyi Dere-Bidi, Tehran: Naqsh and Negar. [In Persian]
- Guy, Marie (2011), *Citizen in the History of Western Thought*, translated by Abbas Bagheri, Tehran: Farzan Rooz. [In Persian]
- Lavin.T.Z (2011), *From Socrates to Sartre*, Tehran: Negah. [In Persian]

Lancaster, Lin and (2013) Gods of Political Thought, third volume, translated by Ali Ramin, third edition, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]

Marx, Karl, Engels, Frederick, (1386), Communist Manifesto, translated by Hassan Mortazavi and Mahmoud Ebadian, in: Manifesto after 150 years, compiled and translated by Hassan Mortazavi, Tehran: Agha. [In Persian]

Nozick, Robert, (2015), Statelessness, Government, and Utopia, translated by Mohsen Ranjbar, Tehran: Center. [In Persian]

Nowzari, Hossein Ali, (2006), Habermas reinterpretation, Tehran: Cheshme. [In Persian]

Dreyfus, Hubert and Rabino, Paul, (2018), Michel Foucault: Beyond Constructivism and Hermeneutics, translated by Hossein Bashirieh, 12th edition. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]

Foucault, Michel (2019), Security, Territory, Population, translated by Mohammad Javad Seidi, Tehran: Chashmeh Publishing House [In Persian]

Hobbs, Thomas, (2016), Leviathan, translated by Hossein Bashirieh, Tehran: Ni. [In Persian]

#

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

#استناد به این مقاله: موسی‌نژاد، محمد جواد، خرمشاد، محمد باقر. (۱۴۰۴). انقلاب و زمین؛ اصلاحات ارضی و سیاست زمین دولت‌های انقلابی سوسیالیستی. دولت‌پژوهی، ۱۱ (۴۱)، ۳۴۳-۳۹۴.

Doi: 10.22054/tssq.2024.65965.1211

The State Studies Quarterly is licensed under a Creative Commons Attribution-Non Commercial 4.0 International License